DR. HFZ. SAFET HALILOVIĆ

UČENJE KUR'ANA NAPAMET

Dr. hfz. Safet Halilović

H I F Z

UČENJE KUR'ANA NAPAMET

Zenica, 2003.

PREDGOVOR

Hvaljen neka je Allah koji svome robu objavljuje Knjigu, i to ne iskrivljenu, nego ispravnu, da bi svjetovima bio opomena, uputa i lijek i milost Gospodara njihova. Najljepši i najpotpuniji blagoslovi i selami neka su na poslanika Muhammeda, s.a.v.s., donosioca radosnih vijesti i vjernog prenosioca posljednje objave svim ljudima. Neka je Allahova milost na njegov ehli-bejt, vrle ashabe i sve one koji bdiju nad Allahovom objavom, nalazeći u njoj smiraj za dušu i nadahnuće za uzoran život na ovom svijetu.

Nijedna knjiga u ljudskoj povijesti nije tako dominantno utjecala na profilisanje ljudske misli kao Kur'an. Nijedna knjiga do danas nije toliko prepisivana, proučavana, učena napamet, niti prevođena na sve relevantne svjetske jezike kao Kur'an časni. Nijedna u tolikoj mjeri ne izaziva divljenje, ne pobuđuje želju za stalnim vraćanjem, niti razgaljuje dušu i ima iscjeljiteljsku moć poput Kur'ana.

Kur'an je za muslimane Allahova riječ, objavljena Muhammedu, a.s., prenesena ljudima

na arapskome jeziku. Njegov izraz natopljen je snagom božanske riječi; otud veličanstvenost njegovih poruka i njegovog stila, koji nije stih niti proza. Stoga Kur'an i jeste najveći fenomen (*mudžiza*) Allahovog Poslanika, s.a.v.s., i osnovni izvor dini-islama. U njegovim savršenim načelima, milioni muslimana, poput Alejhisselama i ashaba, svakodnevno crpe nadahnjujuću snagu za ostvarenje ciljeva ovog i budućeg svijeta.

Učenje Allahove knjige ubraja se u odlikovane ibadete za koje Svevišnji obećava iznimne nagrade. Uzvišeni veli: *"Oni koji Allahovu Knjigu čitaju i namaz obavljaju i od onoga čime ih Mi opskrbljujemo udjeljuju, i tajno i javno, mogu se nadati nagradi koja neće nestati..."* (*Fātir*, 29)

Vjerovjesnik, a.s., je, u pohvalu učenja Kur'ani-kerima, također izrekao brojne hadise, a jedan od najupečatljivijih je onaj u kojem on veli da je "*najvredniji ibadet njegovog ummeta učenje Kur'ana.*" Osnovna zadaća njegovog iščitavanja je uređenje ovozemaljskog života u svim njegovim domenima. Zato, ko vjeruje u istinitost Kur'ana, na pravom je putu. Ko po njemu sudi, najpravedniji je sudija, a ko po njemu postupa sigurno će uspjeti.

Uzvišeni kaže: *"Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo i zaista ćemo Mi nad njim bdijeti!"*

(*El-Hidžr*, 9) Riječ *bdijenje* u ovom ajetu, ima značenje čuvanja autentičnosti Allahove, dž.š., objave. To čuvanje je vidno ispoljeno kroz nekoliko oblika, a jedan od najizraženijih je učenje Kur'ana napamet. Praksa učenja Kur'ana napamet datira još od Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koji je na različite načine stimulisao njegovo memorisanje, obećavajući velike nagrade za to od Allaha, dž.š. Posebno prve halife, a kasnije i ostali muslimanski vladari podržavali su i poticali tu praksu. I danas se diljem islamskog svijeta osnivaju fakulteti, škole i sekcije hifza i organizuju svjetska takmičenja učača Kur'ana, a sve s ciljem povećanja interesa za njegovim učenjem i pamćenjem. Hvala Allahu, dž.š., praksa učenja Kur'ana napamet, duboko je ukorijenjena i kod bosanskih muslimana. Hafizi su uvijek bili posebno respektovani, vjerovatno zbog važnosti njihove uloge među muslimanimana i truda uloženog na putu hifza.

Prema nekim izvorima u svijetu danas ima više stotina hiljada hafiza. Zahvaljujući toj činjenici, cjelovit kur'anski tekst je, i nakon više od 14 stoljeća, bez ikakvih nedostataka, potpuno identičan tekstu koji je dostavljen Vjerovjesniku, s.a.v.s., preko meleka Džibrila, pa će tako određenu kur'ansku suru na identičan način proučiti učač sa Filipina, kao i onaj iz Egipta, Amerike, Arabije i bilo kojeg drugog mjesta na svijetu. Originalnost Allahove objave i njeno

čuvanje garantuje i istovjetnost svakog primjerka mushafa, bez obzira gdje je prepisivan ili štampan. Ustrajavanje u učenju i proučavanju posljednje Božije objave svakako spada u osnovne razloge njenog čuvanja i pamćenja u srcima i mushafima.

Allah Svevišnji odabrao je prsa pojedinih Svojih robova i u njih pohranio Svoju Objavu. Oni su odličnici u ummetu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., i kao takvi, kako kaže, Fudajl b. 'Ijād "*oni ne treba da imaju potrebu za nekim, bilo vladarima bilo nižim od njih, već potrebe stvorenja treba da budu usmjerene prema njima (hafizima).*" On takođe kaže: "*Nosilac Kur'ana (hafiz) je i nosilac zastave islama i on ne treba da se zabavlja sa onima koji se zabavljaju, niti da se zaboravlja sa onima koji se zaboravljaju, niti da griješi sa onima koji griješe, iz počasti prema pravu (hakku) Kur'ana.*"

Treba znati da je halifa Omer b. el-Hattāb, radijallahu 'anhu, u državni savjet (šūrā) obavezno uzimao hafize, bez obzira na njihovu životnu dob, iskazujući na taj način svoj respekt prema onima koji su nosili Allahovu objavu u svojim memorijama. Imam El-Gazālī, rahimehullah, u svom *Ihjā-u* navodi predaju od Abdullah b. Mes'uda, r.a., inače uglednog ashaba, velikog zaljubljenika u Kur'an i velikog poznavaoca kur'anskih znanosti, u kojoj se kaže:

"Hafiz Kur'ana treba da se prepoznaje po svojoj noći, dok drugi spavaju; po svome danu, dok su ljudi nemarni, po svojoj zabrinutosti, dok su drugi bezbrižni; po svome plaču, dok se drugi vesele i smiju; po svojoj šutnji dok su drugi govorljivi i po svojoj poniznosti dok se drugi ohole. Hafiz treba da bude skrušen i blag, a ne treba da bude neodgojen, svađalica, brbljivac i grubijan."

Bosna i Hercegovina je u zadnjih pet stoljeća, otkako islam egzistira na njenim prostorima, iznjedrila brojne istaknute hafize i poznavaoce Kur'ana. No, ipak, prema nama dostupnim podacima, nekih opsežnijih pisanih tragova o hifzu nema. Na bosanskom jeziku o hifzu i hafizima pisao je Mehmed-ef. Handžić, zatim hafiz Mahmud Traljić, a zadnjih godina prevedena je i knjiga o hifzu i metodama učenja Kur'ani-kerima, koju je napisao istaknuti islamski pregalac, dr. Jahjā el-Gavsāni. Vrijedan pažnje je i trud dvojice Bošnjaka: Mustafa-ef. Omerdića, koji je pisao o hafizima Visokog i prof. Husejna ^epala, koji je pisao o hafizima Donjeg Vakufa.

Posebno raduje činjenica da na bosanskom jeziku imamo priliku pročitati novo štivo na temu hifza, našeg mladog, ali već renomiranog stručnjaka iz oblasti kur'anskih znanosti doc. dr. hfz. Safeta Halilovića, inače profesora tefsira na Islamskoj pedagoškoj akademiji u Zenici.

Profesor Halilović na pristupačan način u svojoj prvoj knjizi na bosanskome jeziku[1] "**Hifz – učenje Kur'ana napamet**" piše o vrijednostima učenja Kur'ana napamet, o razlozima zbog kojih se on memoriše, o tradiciji pamćenja Kur'ana na našim prostorima, kao i nekim neprimjerenim pojavama koje se vezuju za časnu titulu hafiza.

Ono što knjizi daje posebnu draž jesu praktični savjeti koje autor upućuje svima onima koji se odvaže zaputiti se stazama hifza. Još kao učenik Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, postao je hafiz Kur'ana. Značajna iskustva stečena na planu učenja i očuvanja naučenog teksta, autor izdašno nudi čitaocima i polaznicima hifza, savjetujući im kako da olakšaju taj naporni ali iznimno časni put. U knjizi su ukratko navedeni i savjeti dr. El-Gavsānija koji dodatno pomažu budućim hafizima.

---

[1] Prof. Halilović autor je više članaka i studija koji su publikovani u našoj islamskoj periodici i nekim arapskim časopisima. Do sada je na arapskom jeziku objavio dvije knjige iz oblasti tefsira i kur'anskih znanosti: 1) "*Et-Tefsīru bi-l-me'sūr: ehemijjetuhū ve davābituhū; dirāsetun tatbīkijjetun fī sūreti-n-Nisā'*" (Tradicionalni tefsir: njegov značaj i postavke; primijenjena kritička studija u suri *En-Nisā'*), Dāru-n-nešri li-l-džāmi'āt, Kairo, 1999.; 2) "*El-Imām Ebū Bekr er-Rāzī el-Džessās ve menhedžuhū fī-t-tefsīr*" (Metodologija tumačenja Kur'ana na primjeru istaknutog učenjaka Ebū Bekra er-Rāzija el-Džessāsa), Dāru-s-Selām, Kairo, 2001.

Svakako da je nemoguće veličanstveni posao učenja Kur'ana napamet privesti kraju bez pomoći Uzvišenog Allaha, dž.š. Zato hafiz Halilović, u ovoj knjizi, na osnovu vjerodostojnih predaja navodi potrebu praktikovanja prigodnog namaza i dove koje je poželjno obavljati u određeno vrijeme, tokom hifza, radi povećanja pamćenja.

Ova knjiga će, nema sumnje, biti veliko olakšanje budućim hafizima, a korisno štivo svima koji se interesuju za važnost Allahove, dž.š., objave, te doprinos izučavanju Kur'ana i kur'anskih znanosti kod nas. Uz navedeno, autorov uloženi trud treba razumjeti i kao polaznu osnovu za opsežnije istraživanje ove naučne oblasti kod nas, što bi moglo poslužiti kao solidna osnova za jedan magistarski ili doktorski rad.

Allahova Knjiga je kao nepresušni okean, kako to navodi Mustafa Mlivo, u predgovoru svoga prijevoda Kur'ana. Manje učeni sakupljaju sa njenih obala školjke i pijesak kao djeca. Učenjaci i mislioci, kao ronioci za biserom, nalaze u njoj vrhunsku filozofiju, mudrost i pravila savršenog načina življenja.

Gospodaru naš, molimo Te da nam učiniš Kur'an proljećem srca naših, da nam povećaš ljubav prema njemu, da nam ga na ovom svijetu učiniš predvodnikom, u kaburu drugom, a na Ahiretu zagovornikom. Olakšaj njegovo

pamćenje svima onima koji su ga iskrena srca prihvatili i pomozi one koji se bore za oživotvorenje njegovih savršenih principa, o Milostivi!

Zenica, 14. maj 2003.
13. rebī'u-l-evvel 1424.

Mr. hfz. Halil Mehtić
profesor kiraeta na IPA u Zenici

Uvod

UVOD

Jedna od posebnosti Kur'ana časnog je da je to knjiga koja se može naučiti napamet. Taj proces se na arapskom jeziku naziva *hifzu-l-Kur'an*, a osoba koja je u cjelosti naučila Kur'an napamet naziva se *hāfizu-l-Kur'an*, što bi se moglo prevesti kao *čuvar Kur'ana.* Proces memorisanja Kur'ana kod nas se naziva *hifz* ili *hafizluk*, a osoba koja je naučila cijeli Kur'an napamet dobiva časnu titulu *hafiza.*

Da li ste se ikada zapitali:

* Zašto se Kur'an memoriše?
* Ko je bio prvi hafiz Kur'ana?
* Imaju li ljudi koji poznaju Kur'an napamet neke posebnosti?
* Kakve su obaveze hafiza spram Kur'ana i ummeta?
* Kako i za koliko vremena se može postati hafiz Kur'ana časnog?
* Da li se način učenja Kur'ana napamet na našim prostorima razlikuje od onog

koji se praktikuje u drugim dijelovima svijeta?

* Koje su prednosti *našeg* metoda učenja?
* Na koji način sačuvati memorisano gradivo od zaborava?
* Šta pojačava, a šta slabi čovjekovu moć pamćenja?
* Postoji li namaz ili neka posebna dova koji pospješuju snagu memorije?

Odgovor na ta i brojna druga pitanja, uz mnoštvo konkretnih savjeta, preporuka i primjera, pronaći ćete na stranicama ove knjige.

Osvrt na institucíju hifza u islamu

OSVRT NA INSTITUCIJU HIFZA U ISLAMU

Kur'an u životu muslimana

Središnje mjesto u islamu pripada Kur'anu. Po islamskom učenju Kur'an je vječni Allahov govor, kako po značenju tako i po svom slovu i zvuku. To je Božija, dž.š., knjiga koja je objavljena vjerovjesniku Muhammedu, s.a.v.s.; posljednja objava ljudskome rodu.

Kur'an je glavni izvor islama u idejnom, zakonodavnom (pravnom) i moralnom pogledu. Upravo zbog toga je Kur'an je srž islamskoga življenja. Život muslimana skoncentrisan je na Kur'an koji je prisutan u svim fazama tog života. Još od prvog trenutka, kada ga majka rađa, na uši muslimanskog novorođenčeta uči se šehadet, suštinska poruka Kur'ana. Musliman, još dok je dijete, izgovara neke odlomke iz Kur'ana, kako bi ih zapamtio i stalno ponavljao u namazima. Odlomci iz Kur'ana recituju se kada se musliman ženi, a i kada umire preporučljivo je da se pored njega uči Kur'an. Ukratko, Kur'an je tkivo od kojeg je satkan život muslimana; njegovi ajeti su

poput niti iz kojih je izatkana supstancija njegove duše.

Jedna od najljepših definicija Kur’ana časnog sadržana je u Poslanikovim, s.a.v.s., riječima, koji za Kur’an kaže:

« فِيهِ نَبَأُ مَا كَانَ قَبْلَكُمْ ، وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ ، وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ ، وَهُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ ، مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللَّهُ ، وَمَنِ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ ، وَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ ، وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ ، وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ ، هُوَ الَّذِي لَا تَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ ، وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ ، وَلَا يَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ ، وَلَا يَخْلَقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ ، وَلَا تَنْقَضِي عَجَائِبُهُ ، هُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهِ الْجِنُّ إِذْ سَمِعَتْهُ حَتَّى قَالُوا : [إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ] ، مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ ، وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ ، وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ ، وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هَدَى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ »

“U Kur’anu su vijesti o onome što je bilo prije vas i navješća onoga što će biti poslije vas, kao i sud o onome što je među vama. On je jasni govor i nije lakrdija. Ko napusti Kur’an iz oholosti - Allah će ga uništiti! Onoga ko traži

uputu u nečemu drugom, Allah će u zabludi ostaviti! Kur'an je Allahovo čvrsto uže, on je mudra opomena i pravi put. Strasti ga ne mogu iskriviti, niti ga jezici mogu izmijenti. Njega se učeni ne mogu zasititi, niti se on stalnim ponavljanjem može istrošiti. Nema kraja njegovim divotama. Kur'anu, kada su ga čuli, ni džini nisu mogli odoljeti a da ne kažu: 'Mi smo, doista, Kur'an koji izaziva divljenje slušali, koji na pravi put upućuje.' Ko po Kur'anu govori, istinu govori, ko po njemu radi, biće nagrađen, ko po njemu prosuđuje, pravedan je, a ko poziva njemu, upućen je na pravi put."[2]

Navedene Poslanikove, s.a.v.s., riječi bile su trajna inspiracija muslimanima da se tokom povijesti posvete svesrdnom proučavanju Kur'ana i izgradnji ovog svijeta shodno kur'anskim učenjima. Zato se za Kur'an s pravom može reći da je "sa njegovih stranica poteklo jedno od najvećih vjerskih oduševljenja svijeta, da su sa njegovih stranica potekli kodeksi muslimanskog življenja i ponašanja, unutarnje i vanjske kulture stanovanja, sa osunčanim doksatima i sobama punim svjetlosti, sa vitkim munarama kojima se

[2] Ovo je dio dužeg hadisa koji prenose Et-Tirmizī i Ed-Dārimī u svojim sunenima od Harisa El-E'avera, r.a. Vidi: Et-Tirmizī: *Sunen*, Dāru-l-hadis, Kairo, tom V, str. 172., hadis br. 2.906; Ed-Dārimī, *Sunen*, Dāru-r-Rejjān, Kairo, prvo izdanje, 1987., tom II, str. 526-527., hadis br. 3.331 i 3.332.

svjedoči čežnja čovjekove duše za tajnama iz dubina nebeskog plavetnila, sa šadrvanima i česmama pred džamijama i po mahalama iz kojih kulja voda, ta čudna tečnost koja služi za održavanje samoga života i za čišćenje ljudskoga tijela, sa osunčanim gradovima diljem Mediterana i islamskog Istoka, gradovima koji su se razvijali oko jednog središta koje simbolično kazuje da je i sjedište beskrajnog univerzuma jedno jedino!"[3]

Kur'an – knjiga koja se uči napamet

Kur'an je, po islamskom nauku, posljednja objava Svevišnjeg Stvoritelja ljudima. Sām Kur'an naglašava da je njegovo očuvanje u nadležnosti Onoga koji ga je objavio: "*Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo, i zaista ćemo Mi nad njim bdjeti.*" (*El-Hidžr*, 9)

Od samog početka objavljivanja Kur'an je vjerno bilježen i zapisivan. To su činili ljudi koje je poslanik Muhammed, s.a.v.s., zadužio da pomno bilježe svaku kur'ansku riječ i slovo. Ti ljudi se u islamskoj tradiciji nazivaju *kuttābu-l-vahj* (pisari objave).

Pored brižljivog čuvanja svakog kur'anskog ajeta i riječi u pisanoj formi, vrlo bitan način

---

[3] Vidi: Enes Karić: *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik, Pogovor prijevodu*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1995, str. 1233.

očuvanja Kur'ana časnog od bilo kakvog mijenjanja je u činjenici da je Kur'an knjiga koju je moguće u cijelosti naučiti napamet. Zahvaljujući tome, muslimani imaju sačuvan original svoje svete knjige, jer je Kur'an, odmah nakon što je dostavljen Poslaniku, s.a.v.s., istovremeno i zapisivan i memorisan. Nadahnuti Poslanikom, s.a.v.s., koji je i sam bio hafiz, kao i njegovim hadisima koji hvale učenje Kur'ana napamet, muslimani su se, jednostavno, natjecali u tome ko će više Kur'ana naučiti napamet.

Jedan od brojnih aspekata kur'anske mu'džize (nadnaravnosti) očituje se, svakako, i u činjenici da je Kur'an knjiga koja se može u cijelosti naučiti napamet. Komentarišući 17. ajet sure *El-Kamer*: "*A mi smo Kur'an olakšali za zikr, pa ima li iko ko bi pouku primio?*", poznati komentator Kur'ana iz (islamske) Španije imam El-Kurtubi rekao je: "Olakšali smo Kur'an za učenje napamet i pomažemo onome ko želi da ga nauči, pa želi li neko da nauči Kur'an napamet, pa da bude pomognut u tome?"[4]

Muhammed, s.a.v.s., prvi hafiz Kur'ana

Tradicija učenja Kur'ana napamet datira još iz vremena Allahovog Poslanika, s.a.v.s. On lično

[4] Vidi: El-Kurtubī, *El-Džāmi'u li ahkjāmi-l-Kur'ān*, Dāru-l-hadīs, Kairo, drugo izdanje, 1986., dio XVII, str. 130.

poznavao je Kur'an napamet i podsticao je druge da ga što više pamte. O tome postoje brojne tradicijske predaje koje bilježe autori poznatih hadiskih zbirki.

Imam El-Buhāri zabilježio je u *Sahihu*[5] od Ibn 'Abbasa, r.a., da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., kada bi primao Objavu od meleka Džibrila, pokretao usne ponavljajući ono što bi mu melek dostavljao iz straha da mu nešto ne promakne. To stanje Poslanikove zabrinutosti registrovano je u Kur'anu, u suri *El-Kijāmeh*, gdje mu se nalaže da tako više ne čini jer on, koji je dostavitelj Allahove, dž.š., Poruke ljudima, ima garanciju od Svevišnjeg da će ono što mu se objavljuje biti sačuvano u njegovim prsima i njegovom razumu onako kako mu je objavljeno. "*Ne izgovaraj Kur'an jezikom svojim da bi ga što prije zapamtio, Mi smo dužni da ga saberemo da bi ga ti ti čitao. A kada ga čitamo, ti prati čitanje njegovo, a poslije, Mi smo dužni da ga objasnimo.*" (*El-Kijāmeh*, 16-19.)

Spomenuti ajeti govore o Poslanikovoj silnoj želji da doslovce zapamti sve što mu se objavljuje od Kur'ana časnog. Njegovoj želji je i udovoljeno. Prvi hafiz Kur'ana, dakle, bio je lično Allahov poslanik Muhammed, s.a.v.s., kojem je – kako ističu navedni ajeti – zajamčeno

---

[5] Vidi: El-Buhārī, *El-Džāmi'u-s-Sahīh*, Dāru-r-Rejjān li-t-turās, Kairo, drugo izdanje, 1987., tom I, str. 39., hadis br. 5.

da će ajeti koji mu se dostavljaju biti sačuvani u njegovoj memoriji.

U hadiskim djelima navodi se da je Poslanik, s.a.v.s., svake godine u mjesecu ramazanu učio Kur'an pred melekom Džibrilom. Taj proces poznat je u islamskoj literaturi kao *mu'areda*, što bi se moglo prevesti sa *zajedničko učenje ili izlaganje*. U godini u kojoj je preselio na ahiret Poslanik, s.a.v.s., dva puta je *izložio* Kur'an, tj. preslušao ga je plemeniti melek. O tome svjedoči predaja koju bilježi imam El-Buhari u *Sahihu* od Aiše, r.a., koja pripovijeda:

"Došla je (jednom prilikom) Fatima, idući hodom koji je bio veoma sličan hodu Allahovog Poslanika, s.a.v.s. Vjerovjesnik, s.a.v.s., dočekao ju je riječima dobrodošlice: 'Dobro mi došla, kćeri moja ', a zatim je posadio sa svoje lijeve ili desne strane. Potom joj je nešto tiho ispričao pa je ona zaplakala. Rekla sam: 'Zašto plačeš?' Zatim joj je opet nešto povjerljivo kazao, našto se ona nasmijala. Rekla sam: 'Nisam te vidjela kao danas da si istovremeno i obveseljena i ožalošćena ' 'Ja nisam od onih koji bi odali tajnu Allahovog Poslanika, s.a.v.s.' – odgovorila je. Nakon što je Allahov Poslanik, s.a.v.s., preselio na ahiret, ponovo sam je upitala, pa mi je kazala:

'Tom prilikom (Poslanik) mi je u povjerenju rekao: *'Džibril me svake godine po jedanput presluša Kur'an. Ove godine me je preslušao dva puta. Mislim da je to nagovještaj da je moj edžel (smrt) blizu. Ti si prva iz moje porodice koja će mi se priključiti'*. Na te riječi sam zaplakala. On je potom kazao: 'Jesi li zadovoljna da budeš prvakinja među džennetskim ženama i ženama vjernika?' Kad sam to čula ja sam se osmijehnula."[6]

Imajući u vidu činjenicu da Poslanik, s.a.v.s., nije znao čitati ni pisati, o čemu postoji saglasnost svih relevantnih historijskih izvora a o tome govori i sam Kur'an,[7] jasno je da se on prilikom tih *mu'areda* oslanjao na svoj hifz, tj. učio je pred melekom napamet.

Svako ko proučava život Božijeg Poslanika, s.a.v.s., primijetit će da je on ispunjen konstantnim druženjem sa Kur'anom. Poslanik je bio uz Kur'an i sa Kur'anom u svim situacijama. Učio ga je i danju i noću, i na putu i kod kuće. Njegov život je, ustvari, praktična primjena kur'anskih normi i principa, do te mjere da je njegova supruga Aiša, r.a., kada je bila upitana za

---

[6] Vidi: Ibn Hadžer el-'Askalānī: *Fethu-l-Bārī bišerhi Sahīhi-l-Buhārī*, Dāru-r-Rejjān, Kairo, tom 7, str. 132.
[7] Vidi 48. ajet sure *El-'Ankebūt*.

njegov ahlak (ćud, ponašanje) kazala: كَانَ خُلُقُ « رَسُولِ اللهِ صلَّى الله عليه وسلَّم القرآن » "*Ahlak Allahovog Poslanika, s.a.v.s., bio je Kur an.*"[8]

Zbog čega se Kur'an uči napamet?

Poslanik, s.a.v.s., pridavao je veliku pažnju učenju Kur'ana napamet iz više razloga. Jedna od vrlo bitnih je činjenica da je memorisanje Kur'ana najpouzdanjiji put da se Kur'an sačuva od bilo kakve izmjene ili preinake. Iako je Kur'an u cijelosti zapisan za vrijeme Poslanikovog života učinili su to njegovi zvanični pisari - *kuttābu-l-vahj*), očuvanje autentičnosti Kur'ana memorisanjem kada to čini veliki broj ljudi, daleko je praktičnije, s obzirom da pismenost u to vrijeme nije bila rasprostranjena. Arapi su, inače, bili poznati kao ljudi koji su imali veoma razvijenu moć pamćenja. Oni su pamtili svoje rodoslovlje, napamet kazivali i učili *kaside* (spjevove) koje su mogle sadržavati i po nekoliko stotina *bejtova* (stihova). U korespondenciji s

---

[8] Hadis prenosi En-Nesā'ī u *Sunenu*. Vidi: Ibnu Kesir, *Tefsiru-l-Kur'ānil-'Azim*, Džem'ijjetu ihjāi-t-turāsi-l-islāmi, prvo izdanje, 1994, tom III, str. 319.

drugima uveliko su se oslanjali na svoju izuzetno jaku moć pamćenja.

Kur'an je glavni izvor islama, bilo da se radi o vjerskom (akaidskom), zakonodavnom (šerijatskom), moralnom ili nekom drugom pogledu. Zato je njegovo pamćenje napamet (*hifz*) od vitalne važnosti.

Kur'an se mora pamtiti napamet, bar neki njegovi dijelovi, i zbog obredoslovlja (*ibādāt*). Naime, svaki vjernik je, po islamskom učenju, dužan obavljati propisane namaze pet puta dnevno. Na tim namazima mora se učiti nešto iz Kur'ana i to napamet. Zato je potrebno da svaki vjernik i vjernica znaju manje ili veće dijelove Kur'ana napamet. Ako se ima u vidu i činjenica da pored pet propisanih (*farz*) namaza (u toku dana i noći) postoje i namazi utvrđeni Poslanikovom praksom (*sunneti*), kao i dobrovoljni (*nafile*) namazi čije obavljanje se vezuje za noć, uz preporuku da se na njima (pro)uči što više Kur'ana, onda je sasvim jasno kolika je vjernikova potreba za poznavanjem Kur'ana napamet.

No, ipak, glavne razloge koji su motivisali ljude da pamte cijeli Kur'an napamet treba tražiti prvenstveno u sljedećem:

Prvo - Ljubav prema toj knjizi, jer još od vremena ashaba (drugova Božijeg Poslanika), koji su živjeli u vremenu u kojem je objavljen Kur'an, pa sve do danas, muslimani diljem svijeta odnosili su se prema Kur'anu sa posebnim respektom i uvažavanjem. Kur'an je za njih nešto što je sveto, nešto što dolazi sa božanskih izvora. Zato su za njih svako kur'ansko slovo i svaka kur'anska riječ bili jedna nebeska riznica. Svaki musliman je tu nebesku riznicu čuvao na najvrednijem mjestu, u najskrovitijoj unutrašnjosti svoga srca. Muslimani su bili spremni da za tu svetu i uzvišenu Knjigu krenu u najžešću borbu, a da bi postigli njeno puno nadahnuće i uputu žrtvovali su imetke i živote, kuće i rodnu grudu. Konačno, ostavljali su i napuštali sve ono što su u životu smatrali najboljim i najvrednijim. Svaki kur'anski ajet, koji bi nanovo bio objavljen, udahnuo bi u njih posve nov život. Najveći i najuzvišeniji cilj svakog muslimana bio je - znati i naučiti svaki kur'anski ajet.[9]

Drugi razlog nalazi se u činjenici da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., puno podsticao na

---

[9] Vidi :*Učenje Kur'ana napamet,* tekst Dž. Čauševišća u knjizi *Reis Džemaludin Čaušević, prosvjetitelj i reformator,* priredili Enes Karić i Mujo Demirović, Izdavačka kuća Ljiljan, Sarajevo, 2002., tom II, str. 37, 38.

učenje Kur'ana napamet te je u tom pogledu izrekao brojne hadise koji govore o vrijednostima tog čina. U tim hadisima obećavaju se velike nagrade i počasti koje očekuju hafize Kur'ana na budućem svijetu. Spomenućemo neke od njih.

Hadisi koji podstiču na učenje Kur'ana napamet

Općenito gledano, može se reći da svi hadisi u kojima Poslanik, s.a.v.s., preporučuje učenje (čitanje) Kur'ana i za taj čin obećava veliku nagradu, na indirektan način ukazuju na to da je Kur'an pohvalno učiti napamet, jer ti hadisi imaju za cilj motivisati ljude da budu stalno uz Kur'an.

U jednom od tih hadisa Poslanik, s.a.v.s., obećava za svako proučeno kur'ansko slovo (*harf*) nagradu od deset *hasenata* (dobrih dijela):

« إنَّ هَذَا القرآنَ حَبْلُ اللهِ ، والنُّورُ المُبِينُ ، والشِّفاءُ النَّافِعُ ، عِصْمَةٌ لِمَنْ تَمَسَّكَ بِهِ ، ونَجَاةٌ لِمَنِ اتَّبَعَهُ .. فَأْتْلُوهُ فَإِنَّ اللهَ يَأْجُرُكُمْ عَلَى تِلاَوَتِهِ بِكُلِّ حَرْفٍ عَشْرَ حَسَنَاتٍ ! أَمَا إِنِّي لاَ أَقُولُ : ألم ، ولَكِنْ بِأَلِفٍ ولامٍ ومِيمٍ »

«Ovaj Kur'an je Allahovo uže, jasno svjetlo (nur) i koristan lijek. On je zaštita onome ko ga prihvati i spas onome ko ga slijedi... Učite Kur'an

jer, doista, Allah će vas za njegovo učenje nagraditi za svaki harf deset hasenata. Ja vam ne kažem: Elif lām mīm (da je to jedan harf), već (tu nagradu dobivate) za elif, za lām, za mīm!»[10]

Navedeni i slični hadisi na neposredan način ukazuju na potrebu učenja Kur'ana napamet, jer onome ko želi postati hafiz Kur'ana i sačuvati naučeno od zaborava – jedini put ka ostvarenju takvoga cilja je stalno učenje Kur'ana i druženje sa njim.

Pored spomenutih hadisa koji na neposredan način hvale učenje Kur'ana napamet, postoje hadisi u kojima se na direktan način govori o pamćenju Kur'ana napamet. Primjer za to su sljedeći hadisi:[11]

---

[10] Ovo je dio hadisa koji prenosi Ed-Dārimī u *Sunenu* od Abdullaha b. Mes'ūda kao *mevkūf* predaju. Međutim, El-Hākim i Et-Taberānī prenijeli su ovaj hadis sa senedom koji doseže do Poslanika (*merfū'* predaja). Šejh Nāsiruddin el-Albānī za hadis kaže da je *sahih*. Vidi: Ed-Dārimi: *Sunen*, Dāru-r-Rejjān, Kairo, 1987., verifikacija Fevvāz Ahmed Zimirlī i Halid es-Seb', tom II, str. 523-524.

[11] Kriterij pri izboru hadisa bio je: Ograničiti se samo na hadise koji su preneseni u relevantnim hadiskim djelima kao što su devet poznatih zbirki (*El-Kutubu-t-tis'ah*), Hākimov *Mustedrek*, Taberanijin *Mu'džem* i Hejsemijev *Medžme'u-z-zevāid.* Naime, navedene zbirke predstavljaju relevantnu hadisku literaturu koja sadrži tzv. *ehādīsu-l-usūl* (hadise koji se tiču temeljnih islamskih doktrina). Također, autentičnost predaja koje se navode u tim djelima može se lahko provjeriti. Nisu uvrštene predaje navedene u

1. Nastojeći da razvije ljubav svojih sljedbenika prema učenju Kur'ana napamet, Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao je:

«إنَّ الذي ليس في جَوْفِهِ شَيْءٌ من القرآن كالبَيْتِ الخَرِبِ»

"Onaj (čovjek) u čijoj nutrini nema nimalo Kur'ana (tj. ko ne zna ništa od Kur'ana napamet), nalik je na porušeno zdanje."[12]

Sintagma *el-bejtu-l-harib* koja je spomenuta u hadisu, što doslovce znači *porušena*

---

pojedinim djelima koja nemaju karakter hadiskih zbirki, kao što je npr. Sujutijino djelo ***Bušra-l-keīb bilikāi-l-habīb*** (*Radost potištenog u susretu sa voljenim*) gdje se spominje da je Poslanik, s.a.v.s., navodno rekao da "onaj ko počne učiti Kur'an napamet, pa ga ne dovrši za vrijeme svog dunjalučkog života, u kaburu mu dolazi melek s kojim će završiti hafizluk kako bi pred Allaha izišao kao hafiz( )." Hadis takvog sadržaja nije prenesen ni u jednoj od prethodno spomenutih zbirki, a u senedu koji spominje Es-Sujūtī nalazi se 'Atijje el-'Avfī, za koga hadiski stručnjaci koji se bave kritikom prenosilaca tradicije kažu da nije pouzdan. Vidi: Ez-Zehebī: *Mīzānu-l-'itidāl fi nakdi-r-ridžāl*, Dāru-l-ma'rife, Bejrut, 1963., tom III, str. 79-80. Hadisi koji su navedeni u ovoj studiji autentični su i smatramo da je ono što se u njima spominje, od nagrada i počasti koje će biti ukazane hafizima Kur'ana na budućem svijetu, sasvim dovoljno da bude podstrek za učenje Kur'ana napamet, odnosno za ustrajnost na tom putu.

[12] Hadis prenosi Et-Tirmizī u *Sunenu* od Ibnu Abbasa i ocjenjuje ga sa *hasen-sahih*, tj. da je vjerodostojan. Vidi: Et-Tirmizī: *Sunen*, Dāru-l-hadīs, Kairo, bez godine izdanja, tom V, str. 177., hadis br. 2913.

kuća ili zdanje koje je zbog ruševnog stanja napušteno i nenastanjeno, iskorištena je za slikovito prikazivanje osobe koja ne zna napamet ništa iz Kur'ana časnog. Poruka hadisa je da svaki vjernik treba da nauči napamet jedan dio Kur'ana kako ne bi bio poput ruševnog zdanja od kojeg nema nikakve koristi i koje svi izbjegavaju.

2. Ističući značaj poznavanja Kur'ana napamet, što podrazumijeva njegovo ispravno razumijevanje, kao i življenje u okrilju njegovih normi i principa, Allahov Poslanik, s.a.v.s., izrekao je sljedeći hadis:

« إنَّ للّٰه أَهْلَيْنِ مِنَ النَّاسِ ! قيل : مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ الله ؟
قال : أَهْلُ القرآن هم أَهْلُ الله وخَاصَّتُهُ »

"Allah ima dva ehla među ljudima. 'Koji su to, Allahov Poslaniče?' – upita neko. 'To su oni koji su stalno sa Kur'anom (ehlu-l-Kur'an). Oni su Allahov ehl (čeljad) i Njegovi odabranici' – odgovorio je Allahov Poslanik."[13]

Pojam *ehl* koji je upotrijebljen u ovome hadisu u arapskom jeziku ima nekoliko značenja: *porodica, supruga, kućna čeljad...* Po mišljenju istaknutog izučavatelja Kur'ana iz Egipta prof. dr. Muhammeda Ebu Šehbea, ovaj hadis se može razumjeti na sljedeći način:

---

[13] Hadis prenosi imam Ahmed u svome *Musnedu* od Enesa b. Malika.

"Allah među svojim stvorenjima ima dvije kategorije ljudi koje naročito pazi i počast im ukazuje. On ih vanredno štuje i posebnu im pažnju posvećuje isto kao što vladar posebno pazi svoju porodicu i saradnike koji su u njegovoj neposrednoj blizini. Ovdje je riječ o alegorijskom izražavanju i slikovitom prikazivanju. Navedeni hadis – kao i ostali koji govore o vrijednostima pamćenja Kur'ana napamet – ne odnosi se na ljude koji pamte Kur'an, a ne poznaju njegov sadržaj i ne pridržavaju se njegovih odredbi. *Ehlu-l-Kur'an* uče Kur'an napamet, pravilno ga razumijevaju i, naravno, žive u duhu njegovih principa. To je ono na čemu su bili ashabi i prve generacije ovog ummeta." [14]

3. Sljedeći hadis govori o velikim počastima koje će biti ukazane hafizima Kur'ana na budućem svijetu. El-Hākim i Et-Tirmizī prenose od Ebu Hurejre, r.a., da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao:

« يَجيءُ صاحِبُ القرآنِ يومَ القِيَامَة فيقولُ : يَا رَبِّ حَلِّه ، فَيَلْبسُ تَاجَ الكَرَامَةِ ، ثُمَّ يَقُولُ : يَا رَبِّ زِدْهُ ، فَيَلْبَسُ

[14] Vidi: dr. Muhammed b. Ebu Šehbe, *El-Medhal li dirāseti-l-Kur'ān*, Mektebetu-s-Sunneh, Kairo, prvo izanje, 1992., str. 357.

حُلَّةَ الكَرَامَةِ ، ثُمَّ يَقوُلُ : يَا رَبِّ ارْضَ عَنْهُ ، فَيَرْضَى عَنْهُ ، فَيُقَـــالُ له : اقْرَأْ وَارْقَ ، وتُزَادُ بكُلِّ آيةٍ حسنةً »

"Doći će sahibu-l-Kur'an (onaj ko se stalno družio sa Kur'anom, tj. hafiz) na Sudnjem danu, pa će Kur'an reći: 'Bože, počasti ga!' Tada će mu se na glavu staviti kruna časti. Kur'an će reći: 'Bože, povećaj mu!' Tada će mu se obući ogrtač dostojanstvenosti. Kur'an će reći: 'Bože, budi zadovoljan s njim!', pa će biti zadovoljan. Potom će se reći: 'Uči i uzdiži se!' I sa svakim proučenim ajetom biće podignut za jedan stepen."[15]

Sličnu predaju zabilježio je Et-Tirmizī od Abdullaha b. 'Amra, da je Resulullah, s.a.v.s., rekao:

« يُقَالُ لِصَاحِبِ القرآنِ : اقْرَأْ وَارْتَقِ ورَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرَتِّلُ فِي الدُّنْيَا ، فَإِنَّ مَنْزِلَتَكَ عِنْدَ آخرِ آيةٍ تَقْرَأُ بِهَا »

«Reći će se Kur'an-sahibiji: - Uči i uzdiži se! Lijepo i razgovijetno uči kao što si učio na

---

[15] Hadis prenosi El-Hākim u *Mustedreku*, tom I, str. 553., uz naznaku da je *sahih*, a sa njim se slaže čuveni kritičar prenosilaca tradicije imam Ez-Zehebi u *Telhīsu* (Rezimeu) Hākimovog *Mustedreka*. Također, prenosi ga i Et-Tirmizī u *Sunenu*, Poglavlje o vrijednostima Kur'ana, tom V, str. 178., hadis br. 2915., uz ocjenu *hasen-sahih* (vjerodostojan).

dunjaluku! Doista, tvoj stepen (u Džennetu) je kod posljednjeg ajeta koji proučiš.»[16]

Vjerovatno su spomenuti (i slični) hadisi naveli neke islamske učenjake da kažu kako Džennet ima onoliko deredža (stepeni) koliko ima kur'anskih ajeta.[17] U prilog tome ide i izreka poznatog ashaba 'Amra b. el-'Āsa, r.a., u kojoj kaže: *«Svaki ajet u Kur'anu jedna je deredža u Džennetu i svijetiljka u vašim kućama.»*[18]

4. Koristi od učenja (i pamćenja) Kur'ana imaće i roditelji onoga ko uči Kur'an i živi u njegovom okrilju. Na to upućuje hadis koji bilježi imam El-Hākim, u znamenitom hadiskom djelu *El-Mustedrek*, od Burejde, r.a., da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao:

« مَنْ قَـــرَأَ القُرْآنَ ، وتَعَلَّمَهُ وعَمِلَ بِهِ ، أُلْبِسَ يَوْمَ القِيَـــامَةِ تَاجًا مِنْ نُـــورٍ ، ضَوْءُهُ مِثْلَ ضَوْءِ الشَّمْسِ ، ويُكْـسَى وَالِدَاهُ حلَّتَيْنِ ، لاَ تَقُومُ لَهُمَا الدُّنْيَا ، فَيَقُولاَنِ : بِمَ كُسِينَا هَذَا ؟ فَيُقَالُ : بِأَخْذِ وَلَدِكُمَا القرآنَ »

[16] Vidi: Et-Tirmizī: *Sunen*, tom V, str. 177, br. 2.914. Et-Tirmizī ocjenjuje hadis sa *hasen-sahih*.

[17] Vidi: 'Ali Mensur Nāsif: *Et-Tādž el-džāmi'u li-l-usūl fi ehādīsi-r-resūl*, Pamuk Yayinlari, Istanbul, 1962, tom IV, str. 5.

[18] Vidi. Ebu Hāmid el-Gazālī: *Tajne učenja Kur'ana*, preveo hfz. Džemail Ibranović, Travnik, str. 19.

"Ko bude učio Kur'an, proučavao ga i radio po njemu, na Sudnjem danu će mu biti stavljena na glavu kruna od nura koja će svijetliti kao što svijetli Sunce. Njegovi roditelji će biti zaogrnuti sa dva ogrtača kakvih nema na dunjaluku, pa će reći: 'Zašto li smo ovako obučeni?' Biće im kazano: 'Zato što je vaše dijete stalno uzimalo (učilo) Kur'an'."[19]

Jedna od temeljnih pretpostavki da neko postane hafiz Kur'ana (nauči Kur'an napamet) je da takva osoba mora stalno uzimati i učiti Kur'an. Zbog toga, ljudi koji su dobili časno zvanje hafizu-l-Kur'an treba da budu personifikacija bdijenja nad Kur'anom. Navedeni hadis hvali one koji stalno uzimaju Kur'an da bi ga učili i obećava im veliku nagradu na budućem svijetu. Ta nagrada će obuhvatiti i njihove roditelje, jer i oni imaju udjela u tome, s obzirom da su za vrijeme dunjalučkog života pravilno odgajali svoju djecu i podučili ih Kur'anu.[20]

---

[19] Vidi: El-Hākim, *El-Mustedreku 'ale-s-Sahīhajni*, tom I, str. 568. Za ovu predaju El-Hākim kaže da odgovara naučnim kriterijima kojih se pridržava poznati hadiski autoritet imam Muslim, a Ez-Zehebi je saglasan sa tom klasifikacijom.

[20] U vezi s ahiretskom nagradom koja očekuje roditelje, imam El-Hejsemī prenosi predaju u kojoj se navodi da je ta nagrada predviđena za roditelje koji su podučavali svoju djecu Kur'anu. Vidi : El-Hejsemī: *Medžme'u-z-zevā idi ve menbe'u-l-fevāidi*, Dāru-l-kutubi-l-'ilmijjeh, Bejrut, 1988., tom VII, str. 165-166.

5. O posebno velikim počastima koje će biti ukazane hafizima Kur'ana svjedoči predaja, koju bilježi imam Et-Taberāni u *Mu'džemu*, u kojoj se navodi:

« حَمَلَةُ القرآن عُرَفَاءُ أَهْلِ الجنَّة »

"*Hafizi Kur'ana bit će prvaci među stanovnicima Dženneta!*"[21]

6. I sljedeći hadis ukazuje na vanredne počasti koje će biti ukazane čuvarima (hafizima) Kur'ana. Prenose Et-Tirmizī, Ibn Mādže i Ahmed od Alije, r.a., da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao:

« مَنْ قَرَأَ القرآنَ ، فاسْتَظْهَرَهُ ، فأَحَلَّ حَلاَلَهُ وحَرَّمَ حَرَامَهُ ، أَدْخَلَهُ اللهُ الجنَّةَ ، وشَفَّعَهُ فِي عَشَرَةٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِه ، كلُّهم قد وَجَبَتْ لهم النَّارُ »

"*Ko bude učio Kur'an pa ga napamet naučio, uz pridržavanje njegovih halal i haram odredbi, Allah će ga uvesti u Džennet i omogućit će mu da bude šefa'atdžija (zagovornik) za deset*

[21] Prenosi Et-Taberāni u *Mu'džemu*. Citirano prema: dr. Muhammed b. Ebu Šehbe, *El-Medhalu li dirāseti-l-Kur'ān*, str. 357.

bližih članova svoje porodice od kojih je svaki bio zaslužio ulazak u Džehennem!"[22]

* * *

Dakle, sasvim je normalno da hadisi koji obećavaju takve nagrade i počasti onima koji nauče Kur'an napamet budu podstrek muslimanima, bez obzira gdje i kada živjeli, da se angažuju na planu memorisanja teksta Kur'ana časnog.

Prve generacije muslimana su u tome prednjačile. Učenje Kur'ana smatrali su najboljim djelom i sve su ostavljali da bi se mogli posvetiti Kur'anu. Kada su prigovorili Abdullahu b. Mes'ūdu da posti malo nafile, odgovorio im je: "*Kada postim, oslabim u učenju Kur'ana, a učit Kur'an mi je najdraže!*" Uz pamćenje Kur'ana oni su učili i njegov sadržaj i odredbe, nastojeći da sve to primjene u praktičnom životu. Prenosi se da je Ibn Omer osam godina proučavao suru *El-Bekare*, učeći njene ajete napamet, uz razumijevanje njenih poruka. Pojedini islamski učenjaci smatraju nekom vrstom bid'ata (novotarije) pamćenje Kur'ana napamet bez razumijevanja njegovih odredbi. Ebu-l-Velid b. Rušd u djelu *Džāmi'u-l-bejāni ve-t-tahsil* pripovijeda kako je Ebu Musa el-Eš'ari pisao

[22] Vidi: dr. Muhammed b. Ebu Šehbe, cit. djelo, str. 360. Također, vidi: *Et-Tādž el-džāmi'u li-l-usūl fi ehādisi-r-resūl*, tom IV, str. 6.

halifi Omeru, r.a., da je u Basri mnogo ljudi naučilo Kur'an napamet. Omer mu je odgovorio da im odredi stanovite nagrade iz državne kase. Kada mu je Ebu Musa pisao da se broj takvih sljedeće godine udvostručio, Omer mu je odgovorio: "*Ostavi ih, ja se bojim da se svijet ne zabavi učenjem Kur'ana napamet, a da ne zapusti njegovo razumijevanje.*"[23]

Učenje Kur'ana napamet na prostorima Bosne i Hercegovine

Učenje Kur'ana napamet nije pitanje koja se tiče samo Arapa na čijem jeziku je objavljen Kur'an. I drugi narodi koji su prihvatili islam također su učili Kur'an napamet i to je postalo nerazdvojivom tradicijom njihove kulturne baštine.

Učenje Kur'ana napamet na prostorima koje nastanjuju (ili su nastanjivali) bosanskohercegovački muslimani zastupljeno je još od samog dolaska islama. Kur'an se, dakle, na prostorima Bosne i Hercegovine uči napamet već duže od pet stotina godina. Štaviše, može se konstatovati da je tradicija učenja Kur'ana napamet kod Bošnjaka bila izrazito zastupljena, s

[23] Vidi: Mehmed Hanžić: *Izabrana djela, Knjiga II, Teme iz opće i kulturne historije*, izdavačka kuća Ogledalo, Sarajevo, str. 267-268.

obzirom da je to malobrojan narod i da im arapski jezik, na kojem je objavljen Kur'an, nije maternji.

U prilog toj konstataciji ide i studija koju je uradio istaknuti bosanski alim, rahmetli Mehmed-ef. Handžić, u osvrtu na učenje Kur'ana napamet napisanom početkom četvrte decenije dvadesetog vijeka.[24] U toj studiji on ističe da je od 1878. godine pa do tada, sâmo Sarajevo imalo preko 160 hafiza Kur'ana. Potom navodi njihova imena i kraće biografije.[25]

Institucija hifza na prostorima Bosne i Hercegovine uvijek je je predstavljala veliki ugled i izuzetnu čast. Hafiska titula krasila je mnoga poznata imena u našem vjerskom i kulturnom životu. Može se reći da u Bosni gotovo nije bilo iole većeg mjesta, u kome žive muslimani, a da u njemu nije bilo hafiza. Rijetka su bila mjesta i u njima džamije u kojima su se učile mukabele, a da ih nisu učili isključivo hafizi. Bilo je slučajeva, a ima ih i danas, da je u jednoj familiji u više generacija bilo hafiza i da se učenje hifza prenosilo s oca na sina.[26] Također, na prostorima Bosne, i danas postoje porodice, iako je to danas doduše prava rijetkost, čiji su svi

---

[24] Ova studija je objavljena 1942. godine u *El-Hidaji*, br. 8-10, str. 193-196.

[25] Vidi: Mehmed Hanžić: cit. djelo, str. 265-290.

[26] Vidi: Enver Mulahalilović: *Vjerski običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1988., str. 99.

članovi hafizi. Jedna od takvih je porodica **hafiza Fadila Porče** iz Sarajeva u kojoj su pored njega hafizi i njegova supruga, sin i kćerka.

Hafiske dove

Nakon završetka hafizluka pred svojim mentorom (muhaffizom), u Bosni je uobičajeno da kandidat napamet prouči cijeli Kur'an pred stručnom komisijom sastavljenom od iskusnih hafiza koju formira nadležna služba Islamske zajednice. Nakon toga slijedi proglašavanje i promocija novog hafiza. Tim povodom organizuje se javni skup koji se tradicionalno naziva **hafiska dova**. Na hafiskim dovama koje se isključivo obavljaju u džamijama, pored hafiza koji prouče odlomke iz Kur'ana, uvijek se okupi velik broj džematlija i gostiju. I to, na poseban način, govori o važnosti i značaju institucije hifza u tradiciji bosanskohercegovačkih muslimana.

O tome kolika je pažnja posvećivana učenju Kur'ana napamet na prostorima Bosne i Hercegovine govori i činjenica da su bosanskohercegovački muslimani imali čak i **kurrā-hafize**. Kurrâ-hafiz je osoba koja je, pored memorisanja cjelokupnog teksta Kur'ana, završila poseban studij za učenje Kur'ana na sedam ili deset priznatih varijanti. Te varijante stručno se nazivaju *el-kirâ'ât es-seb'ah* ili *el-kirâ'ât el-'ašere*, a takav studij mogu završiti samo

izvanredno talentovani ljudi. Nakon završenog studija i za njih su upriličavane javne promocije poznate kao **kurrahske dove**. U jednoj knjizi posvećenoj vjerskim običajima muslimana u Bosni i Hercegovini, autor je o tim dovama zabilježio sljedeće:

"Pored učenja i memorisanja cijelog Kur'ana povodom čega se održavaju hafiske dove, kod nas je u Sarajevu postojao poseban vanredni studij za učenje Kur'ana na sedam priznatih varijanti. Kandidati, koji su uvijek prije toga morali biti hafizi, kada savladaju tu disciplinu pred svojim profesorom, dobivali su diplomu i zvanje kurra-hafiza. Isti studij za učenje Kur'ana na vudžuh bio je i u Banja Luci, a održavao ga je, povremeno, hadži-hafiz Ibrahim-ef. Maglajlić (1861-1936.), poznati hafiz i kārija, tuzlanski i banjalučki muftija i kasnije reisu-l-ulema. I sada je mnogima u sjećanju kurrahska dova koja se svečano održala u Begovoj džamiji u Sarajevu 1931/32. školske godine, povodom promocije i proglašenja u kurrâ'e jedne grupe hafiza – učenika Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu koji su kiraeti-seb'u završili pred muderrisom i kurrā-hafizom Hamdi-ef. Berberovićem (1888-1934.). U toj grupi bili su: hafiz Ibrahim Trebinjac (1912-1983.), hafiz

Ibrahim Proho (1909-1968.) i hafiz Akif Handžić, svi iz Sarajeva."[27]

Vrijeme stagnacije i napretka u hifzu

Tradicija učenja Kur'ana napamet na prostorima Bosne i Hercegovine znatno je poremećena u vremenu komunističkog režima. S obzirom da je taj režim odgajao (i odgojio) naraštaje u duhu svoje krilatice: "vjera je opijum za narod", i institucija hifza je u velikoj mjeri stagnirala. U tom periodu broj hafiza znatno je smanjen, jer su hafizi iz starijih generacija umirali, a u novim naraštajima malo je bilo onih koji su učili a kamoli završavali hafizluk.

Takvo stanje potrajalo je, otprilike, do osamdesetih godina dvadesetog vijeka kada učenici Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, potaknuti grupom profesora ove institucije, počinju intenzivnije učiti Kur'an napamet.[28] Tako

---

[27] Vidi: Enver Mulahalilović: cit. djelo, str. 101. Danas u Bosni i Hercegovini postoji sasvim mali broj kurra-hafiza. Od onih koji su dosegli tu plemenitu titulu su i kurra-hafiz Dževad Šošić i kurra-hafiz Fadil Bektaš, inače obojica svršenici Islamskog univerziteta u Medini, gdje su i završili ovu disciplinu.

[28] Od profesora koji su posebno podsticali učenike na učenje Kur'ana napamet važno je istaći: rahmetli prof. Abdullah-ef. Čelebić (pao kao šehid za vrijeme agresije 1992.), prof. Hamdi-ef. Begić, inače profesor kiraeta i muhaffiz nekolicini učača hifza (pred njim su završili

je u generaciji maturanata 1987. godine iz Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu izišlo šest hafiza,[29] a naredne 1988. godine taj broj bio je još veći. U toj godini u zvanje hafiza promovisan je **Halil-ef. Mehtić**, renomirani imam i hatib Sultan Ahmedove (Čaršijske) džamije u Zenici. On je hafizluk završio u zeničkom zatvoru u koji je dospio kao žrtva totalitarnog komunističkog režima.[30]

Agresija na Bosnu i Hercegovinu je, u izvjesnoj mjeri, doprinijela nacionalnom i vjerskom buđenju Bošnjaka, tako da se i broj onih koji žele naučiti Kur'an napamet u izvjesnoj mjeri povećao. Znatan broj učenika bosanskohercegovačkih medresa uči hifz, a pojedinci među njima okončavaju ga i bivaju promovisani u hafize još za vrijeme školovanja u medresi. Fascinantan je podatak da je u Elči

---

hafizluk hafiz Dževad Šošić i hafiz Safet Halilović), dr. Aćif Skenderović, prof. Mahmut Karalić i dr. Prije njih, značajan doprinos afirmisanju hifza dali su rahmetli hfz. Ibrahim-ef. Trebinjac, hfz. Kjamil-ef. Silajdžić i Kasim-ef. Hadžić, rahmetullahi alejhim.

[29] To su sljedeći hafizi: Aziz Alili (koji je Kur'an naučio napamet još prije medrese), Dževad Šošić, Salem Aletić, Selver Išerić, Abdurrahman Ademi i Safet Halilović.

[30] Interesantno je spomenuti da je na dan u kojem je proučena hafiska dova hfz. Halil-ef. Mehtiću (13. august 1988.) u Sarajevu klanjana dženaza istaknutom bosanskom alimu, **prof. dr. Ahmedu Smajloviću**, čovjeku koji je mnogo volio Kur'an i podsticao svoje studente da ga što više uče i pamte napamet, rahmetullahi 'alejhi.

Ibrahim-pašinoj medresi u Travniku, u 2001. godini, od 34 maturanta 9 ih je naučilo Kur'an napamet za vrijeme školovanja. Mada svi nisu položili hafizluk pred zvaničnom komisijom, svakako treba pohvaliti trud koji su uložili zajedno sa svojim profesorom kiraeta **hafizom Fadilom Bektašom** koji, inače, predvodi vrlo uspješnu sekciju hifza u spomenutoj medresi. I u drugim medresama postoje slične sekcije za učenje Kur'ana napamet. To, doista, raduje svakog vjernika i vjernicu.

Među Bošnjacima postoje pojedinci koji, iako nisu učenici vjerskih škola ili fakulteta, odnosno ne obavljaju neku vjersku funkciju, uče hifz ili su već hafizi. Takvih slučajeva, treba istaći, u tradiciji bošnjačkih muslimana bilo je i ranije. Divan primjer za to je **prof. dr. Faris Gavrankapetanović**, sin rahmetli Munira Gavrankapetanovića, koji je sada (2003. god.) generalni direktor Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu. On je, pored stečenog doktorata iz oblasti medicinskih znanosti, završio hafizluk i aktivno uči hafisku mukabelu u Begovoj džamiji u Sarajevu. Hafizluk je završio pred čuvenim sarajevskim **hafizom Halid-ef. Hadžimulićem**, imamom i hatibom Careve džamije, pred kojim je, inače, znatan broj hafiza završio hafizluk.

Posebno zadovoljstvo predstavlja i činjenica da među mladom bošnjačkom populacijom postoje pojedinci koji u osnovnoj

školi uče i završavaju hafizluk. U oktobru 2001. u Zenici je proučena hafiska dova trinaestogodišnjaku **Muhammedu Fetiću** iz Vranduka, a u martu 2003. u Župči (općina Breza) promovisan je u hafiza **Haris Čorbo**, desetogodišnji dječak, učenik četvrtog razreda osnovne škole. I u jednom i drugom slučaju ogromnu zaslugu za uspjeh mladih hafiza imaju njihovi mentori (muhaffizi) koji, što je doista interesantna pojava, nisu bili hafizi Kur'ana, ali su, i pored toga, uz višegodišnji rad i trud sa ovim dječacima uspjeli da ih promovišu u hafize Kur'ana časnog.[31]

---

[31] Muhaffiz Muhammeda Fetića je **Ismail-ef. Jusufović**, koji tenutno obavlja funkciju mjesnog imama u džematu Pojske (Zenica). Ovaj vrijedni imam za vrijeme imamsko-hatibske službe u džematu Vranduk, primijetivši Muhammedovu nadarenost, najprije ga je uveo u kur'ansko pismo i naučio pravilnom učenju Kur'ana, a zatim ponukao da uči Kur'an napamet. Taj posao trajao je nekoliko godina, a posebno je značajno istaći činjenica da Ismail-ef., nakon što je premješten na službu u drugo mjesto, nije napustio svoga učenika. On je sedmično nekoliko puta prevaljivao put od nekoliko desetaka kilometra kako bi redovno preslušavao tog dječaka koji je u trinaestoj godini postao hafiz Kur'ana časnog. To je, doista, divan primjer koji može poslužiti kao uzor ostalim imamima da se u svojim džematima aktiviraju na planu učenja hifza.
Muhaffiz mladome Harisu Čorbi bio je **Džihan Bukvić**, poznati sarajevski profesor i vlasnik male štamparije, koji je u posljednjih nekoliko godina izveo nekoliko hafiza (među njima ima čak i žena). I on je uložio ogroman trud sa svojim učenikom Harisom koji je u šestoj godini počeo

Učenje Kur'ana časnog na prostorima Bosne i Hercegovine zastupljeno je i među ženskom populacijom. Godine 1987. časno zvanje *hafizatu-l-Kur'an* stekla je **Amina Porča**, a dvije godine kasnije (1989.) to zvanje dobila je **Džemila Barčić**, učenice Gazi Husrev-begove medrese. U 2001. godini za hafize Kur'ana promovisane su **Senaida Karalić** iz Klopča kod Zenice, student Islamske pedagoške akademije u Zenici, a potom i Filozofskog fakulteta u Sarajevu, i **Medina Cerić** iz Gračanice kod Visokog, maturant medrese Osman-ef. Redžović. U 2002. godini časno zvanje hafiza postigla je **Azra Čiča**, student Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu.[32]

Bilo bi veoma korisno i svrsishodno u narednom periodu raditi na osnivanju **škole hifza** u Bosni koja bi trebalo da ima institucionalni oblik. Tako bi se na jednom mjestu (ili pod krovom jedne institucije) okupili kandidati,

---

učiti hifz, da bi u desetoj, nakon što je pred zvaničnom komisijom Rijaseta Islamske zajednice u BiH proučio cijeli Kur'an napamet, bio promovisan u najmlađeg hafiza kod Bošnjaka. Neka ti svijetli primjeri posluže svima nama da se angažujemo na planu podsticanja učenja Kur'ana napamet.

[32] Cjeloviti podaci o svim hafizima na prostorima Bosne i Herecegovine vode se u Vjersko-prosvjetnoj službi Rijaseta Islamske zajednice. Ovdje su spomenuta, kao primjer, imena samo nekih, a ne svih hafiza.

prvenstveno mladi ljudi, iz različitih dijelova naše domovine a i šire, koji bi u određenom roku i pred verifikovanim stručnjacima naučili Kur'an napamet. Uz to, moglo bi se osigurati da budući hafizi pohađaju i određeni vid nastave iz temeljnih islamskih znanosti, tako da bi dobili i potrebnu kur'ansko-sunnetsku edukaciju što bi, doista, predstavljalo vrlo značajan doprinos afirmaciji islama na našim prostorima, naročito među populacijom koja nije u profesionalnoj vezi s islamom.

Neki oblici zloupotrebe časnog zvanja hafiz

Smatramo da je bitno ukazati i na jednu negativnu pojavu u vezi s hifzom i (pojedinim) hafizima na našim prostorima. Naime, svi hadisi u kojima Poslanik, s.a.v.s., podstiče na učenje Kur'ana napamet i veliča taj čin i same hafize na direktan ili indirektan način ukazuju na to da su hafizi, prije svega, visokomoralne osobe. Časno zvanje *hāfizu-l-Kur'an*, što znači *čuvar Kur'ana*, doista je veliko i plemenito, jer označava osobu koja je paradigma bdijenja nad posljednjom Allahovom, dž.š., objavom ljudskome rodu. Stoga je zvanje *hāfizu-l-Kur'an* istovremeno i velika počast, ali i velika odgovornost za onoga ko ga nosi. Ne samo zbog toga što postoji mogućnost da se nešto zaboravi, već jednostavno

što hafiz sa sobom nosi Allahovu, dž.š., poruku ljudima i što ljudi u njemu treba da vide oličenje vjere, čestitosti, bogobojaznosti, poštenja, itd. Zbog toga hafizi moraju dobro paziti na svoje ponašanje i u privatnom, a posebno u javnom životu. U protivnom, njihov hafizluk može biti svjedok protiv njih, umjesto da bude svjedok u njihovu korist. Zato, svaki hafiz mora živjeti u duhu Kur'ana i u skladu s njegovim odredbama i principima.

Posljednjih godina kod nas je "u trendu" održavanje velikih koncerta na kojima se izvode ilahije i kaside čiji izvođači se predstavljaju kao hafizi. Na tim koncertima učestvuju i brojna imena iz svijeta estrade, veliki orkestri, filharmonije, razni izvođači narodne i zabavne muzike, itd. U takvoj konstelaciji izvođači ilahija, koji se u agresivnoj marketinškoj kampanji najavljuju i predstavljaju kao hafizi, sve više nalikuju na estradne umjetnike. Ako se nastavi tako i ubuduće, postoji osnovana bojazan da će obični svijet, iz zvanja *hafiz*, početi razumijevati da su to estradni umjetnici koji pjevaju pjesme pobožnog sadržaja, a ne osobe koje su naučile Kur'an napamet i koje bdiju kako nad formom teksta Kur'an časnog tako i nad njegovim sadržajem i suštinom. Upravo zbog toga poznato je da se hafizi Kur'ana u islamskoj tradiciji smatraju i nazivaju *ešrāfu-l-ummeh* (prvaci ummeta), jer upravo hafizi treba da budu oličenje

vjerskog znanja (iluma), pobožnosti, takvaluka, itd.

U osnovi, ne radi se o protivljenju izvođenju ilahija i kasida, naročito onih koje imaju lijep sadržaj i bude vjerske osjećaje i koje ne remeti uprošćena (kafanska) ili previše bučna (rock) muzika. Ali, ono što se ne smije prešutjeti u vezi je sa poistovjećivanjem časne institucije *hifza* sa koncertima, koji često, kao što jednostavno reče jedan TV-voditelj, pored "duhovne muzike", mogu imati i "rock", "pop" i druge sadržaje. Doista, tužno je posmatrati izvođače tih ilahija koje najavljuju i predstavljaju kao hafize, a koji, pored gitarista, bubnjara i drugih izvođača zabavne ili narodne muzike, djeluju više nego zbunjujuće. Doduše, ima i onih koji su "tôbe" došli pa odbijaju učestvovati na takvim skupovima, što je svakako hvale vrijedno.

A oni koji i dalje koriste časno zvanje *hāfizu-l-Kur'an* da bi privukli što veći broj gostiju na takve koncerte, doista, ne bi trebalo da tako postupaju. Islam, uistinu, kao što to ističe naš cijenjeni šejh Jusuf el-Karadāvī, od nas ne traži da neistinom (*el-bātil*) pomažemo Istinu (*el-Hakk*). Molim Svevišnjeg da nas uputi i učvrsti na putu Istine

Kako postati hafiz Kur'ana

KAKO POSTATI HAFIZ KUR'ANA?

U prvom dijelu bilo je govora o razlozima zbog kojih se Kur'an uči napamet, kao i velikim počastima koje očekuju hafize na budućem svijetu ukoliko budu dosljedno slijedili propise Kur'ana na ovom svijetu. Pitanje koje se nameće glasi: Kako postati hafiz Kur'ana? Na koji način naučiti napamet knjigu koja ima preko šest stotina stranica gusto zbijenog teksta? U nastavku donosimo konkretne savjete i uputstva u vezi s tim.

Allah Svevišnji u Kur'anu kaže da je On objavio Kur'an i da će ga On (sa)čuvati. "*Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo i zaista ćemo Mi nad njim bdjeti.*" (*El-Hidžr*, 9) Dakle, očuvanje autentičnosti teksta Kur'ana u prerogativi je Onog koji je objavio Kur'an. Spomenuti ajet sadrži Allahovo, dž.š., obećanje i odredbu da će Kur'an biti sačuvan od od bilo kakve izmjene ili preinake. To obećanje je i ispunjeno jer je svaka kur'anska riječ sačuvana i prenesena na poseban način koji se u islamskim izvorima naziva *mutevatir* predaja. To je predaja u čijem lancu prenosilaca (*senedu*) u svakoj generaciji ima toliki broj pouzdanih ljudi da je, znanstveno

gledajući, nemoguće posumnjati u autentičnost onoga što se prenosi.

Jedan od vrlo značajnih faktora očuvanja kur'anskog teksta od bilo kakvog mijenjanja sadržan je u činjenici da je Kur'an knjiga koju je moguće u cijelosti naučiti napamet. Zahvaljujući tome muslimani imaju sačuvanu autentičnost svoje svete knjige, jer Kur'an je, odmah nakon što je dostavljen Poslaniku, s.a.v.s., istovremeno i zapisivan i memorisan. Nadahnuti Poslanikom, s.a.v.s., koji je i sam bio hafiz, kao i njegovim izrekama (hadisima) koje hvale učenje Kur'ana napamet, brojni muslimani (i muslimanke) postali su hafizi Kur'ana.

Tradicija pamćenja Kur'ana napamet živa je sve do danas. Dosta je velik broj ljudi u svijetu koji znaju Kur'an napamet. Interesantno je da praksa učenja Kur'ana napamet nije karakteristika samo sredina čiji narodi govore arapski jezik, već i svih naroda koji su prigrlili islam. Interesantno je, naprimjer, na nekom od svjetskih takmičenja u učenju Kur'ana, posmatrati ljude koji dolaze iz različitih zemalja i sa raznih kontinenata a znaju Kur'an napamet.

Na Svjetskom takmičenju učača Kur'ana, održanom u Kairu 1995. u organizaciji Al-Azhara i egipatskog Ministarstva vakufa, takmičio sam se kao predstavnik Bosne i Hercegovine u kategoriji *sedam i po džuzeva.* Tada sam bio u prilici vidjeti hafize iz više od šezdeset zemalja koji su te

godine učestvovali u takmičenju. Ukupni pobjednik bilo je dijete iz Egipta koje je tada imalo sedam godina a takmičilo se u kategoriji *cijeli Kur'an.* Nekoliko hafiza stiglo je iz Narodne Republike Kine (Istočni Turkmenistan), a takmičli su se u kategoriji *cijeli Kur'an*. Interesantno je spomenuti da su na tom takmičenju učestvovali čak i kandidati sa Nove Gvineje i Zelanda.

Iskren nijet i ogromna upornost

Osoba koja želi naučiti Kur'an napamet mora, prije svega, imati iskren nijet. Čovjek koji želi postati hafiz Kur'ana treba čvrsto zanijetiti da to čini radi Allaha i Njegovog zadovoljstva, a ne radi nekog dunjalučkog interesa. Da bi to bilo i ostvarivo, potrebno je da čovjek osjeti istinsku ljubav prema Kur'anu kao posljednjoj Allahovoj, dž.š., Objavi i Poruci upućenoj ljudima. Iskrenost (*ihlās*) je tajna uspjeha i postizanja Allahove pomoći – ističe se u brojnim hadisima Allahovog poslanika Muhammeda, s.a.v.s. To je, ustvari, put ka najvišim dosezima ljudskoga duha, put ka karakternim vrlinama.

Ljubav prema Kur'anu časnom ima brojne oblike svog manifestovanja. Jedan od vrlo bitnih je konstantno druženje sa Kur'anom putem njegovog pravilnog učenja i razmišljanja o

njegovim sadržajima. **Dakle, onaj ko želi da nauči Kur'an napamet potrebno je da stalno uči Kur'an. Na taj način će biti u stanju da pravilno i tečno izgovara kur'anske riječi, a to je od suštinske važnosti u procesu memorisanja (hifza).** Zbog toga se ne preporučuje učenje Kur'ana napamet osobama koje još nisu dobro savladale njegovo učenje gledajući, prema pravilima *tedžvida*.

Uz iskren nijet potrebna je vanredno velika upornost, jer hifz se ne završava brzo. Kur'an je knjiga koja ima preko šest stotina stranica gustog teksta. Da bi čovjek naučio toliku knjigu napamet potrebna je, doista, ogromna upornost kao i veliko odricanje od svega onoga što bi moglo ometati proces učenja hifza. Vrijeme se mora planski koristiti. Učač hifza mora imati kontinuitet u učenju novog i obnavljanju starog gradiva kako bi taj složeni posao hairli okončao. Dakle, samo velika ustrajnost, ogroman trud, veliko strpljenje i posebna ljubav prema Kur'anu mogu dovesti do toga da neko nauči Kur'an napamet.

U ovom kontekstu lijepo je prisjetiti se stihova arapskog pjesnika:

Ko traga za slavom taj žrtvuje noći,

Prema uloženom trudu i nagrada će doći.

Ostvari nešto i onda mirno spi,

Ako tražiš bisere, duboko zaroni!

Čast i slava utemeljeni su u naporu i htijenju,
a snaga i čvrstina su u noćnom bdijenju.
Ko misli da će slavu steći a da ne uloži trud,
Taj život svoj živi uzalud.
Ja oživjeh noći i pretvorih ih u dan,
Da bih stekao zadovoljstvo Tvoje – ostvario svoj san.
Pomozi mi Gospodaru, dovu mi usliši,
Da u sticanju znanja ostvarim cilj najviši.[33]

Memorišući kur'anski tekst kandidat razvija sve veću ljubav prema Kur'anu časnom. Uz sve obaveze koje čovjek mora obavljati u toku jednog dana učenje novih stranica i ponavljanje starih izgleda kao nešto sasvim uobičajeno. Brojni učači hifza pričaju da su, ukoliko bi ih u nekim danima zbog zauzetosti mašilo da nauče nešto novo iz Kur'ana, jednostavno osjećali neku prazninu. Kada bi počeli sa učenjem novih stranica taj osjećaj bi nestao.

[33] Preuzeto iz: Ez-Zernūdžī: *Uputa učeniku na putu sticanja znanja*, Takvim, 1981., preveo Nijaz Šukrić, izdavač Predsjedništvo Udruženja islamskih vjerskih službenika u SR BiH, str. 293. Prepjevao profesor Midhat Kasap.

Obavezno učiti pred muhaffizom (mentorom)

Kur'an je knjiga koja se može u cjelosti naučiti napamet, ali činjenica je da za taj proces treba mentor. Osoba pred kojom se uči i preslušava Kur'an u muslimanskoj tradiciji naziva se *muhaffiz*. Ta tradicija datira još iz vemena Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koji je Kur'an učio pred melekom Džibrilom.

U relevantnim hadiskim djelima[34] navodi se da je Poslanik, s.a.v.s., svake godine u mjesecu ramazanu učio Kur'an pred melekom Džibrilom. Taj proces poznat je u islamskoj literaturi kao *mu'areda*, što bi se moglo prevesti sa *zajedničko učenje ili izlaganje*. U godini u kojoj je preselio na ahiret, Poslanik, s.a.v.s., je dva puta "*izložio*", tj. proučio Kur'an pred plemenitim melekom.

Imajući u vidu činjenicu da Poslanik islama nije znao čitati, o čemu govore Kur'an i pouzdana historijska literatura, jasno je da se on prilikom tih *mu'areda* oslanjao na svoj hifz, tj. da je učio pred melekom napamet.

Preporučuje se da muhaffiz (mentor) bude također hafiz, s obzirom da hafizi pravilno uče Kur'an i dobro poznaju poteškoće s kojima se susreće osoba koja uči hifz. Međutim, to nije obavezno. Mentor mora dobro poznavati *tedžvid*

[34] Vidi: Ibn Hadžer el-'Askalānī: *Fethu-l-Bārī bišerhi Sahīhi-l-Buhārī*, Dāru-r-Rejjān, Kairo, tom 7, str. 132.

(pravilno učenje Kur'ana) i mora biti veoma strpljiv i obazriv prema osobi koja pred njim uči hifz, jer ta osoba će tokom tog napornog procesa nailaziti na brojne poteškoće kao što su zamor, gubljenje nade i strpljenja, okupiranost drugim životnim problemima, itd. Muhaffiz mora bodriti učača hifza i davati mu moralnu i svaku drugu podršku kako bi ustrajao do kraja.

Postojanje kvalitetnog i komunikativnog mentora veoma je bitan faktor prilikom učenja Kur'ana napamet. Zato, svako ko želi da završi hafizluk i da njegov hifz ima željeni kvalitativni nivo obavezno mora imati mentora (muhaffiza) s kojim će se, na samom početku, dogovoriti o terminima preslušavanja, a najbolje bi bilo kada bi ti termini bili svakog dana. Tako kandidat ne bi učio novo gradivo dok ga mentor "ne presluša", tj. ne provjeri ranije naučeno.

Učiti po krugovima

Postoji više metoda učenja Kur'ana napamet. Najpoznatije su dvije. Po **prvoj metodi** kandidat uči Kur'an redom, dakle, onako kako je ustrojen u mushafu. Ta metoda dobra je kada kandidat razumije arapski jezik tako da može da (po)vezuje značenje ajeta. Također, ako bi se desilo da kandidat odustane od učenja hifza (ne uspije u cijelosti završiti hafizluk), onda ima zaokružene cjeline (sure, hizbove, džuzove) koje

je naučio napamet, što je, svakako, veoma korisna stvar. Ashabi su govorili, za onoga ko bi naučio suru *El-Bekare* i *Āli 'Imrān* napamet "da je velik u njihovim očima."[35]

Druga metoda različita je od prve. Kandidat ne uči redom, po ustrojenom poretku u mushafu, već slijedi drugi red. Naime, Kur'an je podijeljen u trideset džuzova. Svaki džuz ima dvadeset stranica.[36] Kandidat prvo uči posljednju stranicu prvog džuza. Nakon što ga mentor presluša, uči zadnju stranicu drugog džuza, zatim trećeg, četvrtog, petog i tako redom do kraja Kur'ana. Kada prouči posljednju stranicu tridesetog džuza onda je završio prvi krug. Potom se vraća na početak Kur'ana, te uči predzadnju stranicu prvog džuza uz ponavljanje zadnje stranice. Muhaffiz ga obavezno preslušava obje stranice. Nakon toga prelazi na predzadnju stranicu drugog džuza, uz ponavljanje zadnje, zatim trećeg, četvrtog, itd. Kada pred muhaffizom

---

[35] Vidi: Safvet b. Mustafa Halilović: *Et-Tefsīru bi-l-me'sūr: ehemijjetuhū ve davābituhū; dirāsetun tatbīkijjetun fī sūreti-n-Nisā'* (Tradicionalni tefsir: njegov značaj i postavke; primijenjena kritička studija u suri *En-Nisā'*), Dāru-n-nešri li-l-džāmi'āt, Kairo, 1999., str. 39.

[36] Ovdje se naravno misli na standardna izdanja Medinskog mushafa koji je najrasprostranjeniji u svijetu. U tom mushafu svaka stranica započinje novim ajetom. Nema, dakle, prelaženja jednog ajeta na drugu stranicu. Evidentno je da je tako Kur'an štampan i kod nas, zatim u Turskoj i drugim dijelovima islamskog svijeta.

prouči predzanju (i zadnju) stranicu tridesetog džuza onda je završio drugi krug. Takvih krugova ima dvadeset. Svaki put, uz učenje novih stranica, kandidat ponavlja stare, a mentor mu ne dozvoljava da uči nove stranice bez ponavljanja i preslušavanja starih. Koristeći se tom metodom kandidat aktivno obnavlja ranije naučeno gradivo, što je od suštinske važnosti u procesu učenja Kur'ana napamet.

Prva metoda, i pored uočenih prednosti, ima manjkavosti, s obzirom da kandidat koji uči hifz koristeći se tom metodom sistematski ne ponavljanja naučeno gradivo. Kandidat, kada otpočne učenje hifza, prolaskom vremena, sve lakše i brže pamti nove stranice, ali mu problem predstavlja pamćenje (održavanje) ranije naučenog. Prirodno, čovjek teži da što prije nauči nove stranice, a problemi nastaju s ranije naučenim stranicama. **Kako naučeno sačuvati od zaborava? Nema drugog načina osim ponavljanja.** Naravno, kandidat može ponavljati naučeno i u slučaju da hifz uči prvom metodom, ali je druga metoda daleko svrsishodnija, jer je kandidat, jednostavno, prisiljen da uz nove stranice ponavlja i one koje je ranije naučio.

Upravo zbog toga, naša preporuka je da se Kur'an uči korištenjem druge metode. Ova preporuka posebno se odnosi na kandidate koji ne poznaju arapski jezik, te se ne mogu okoristiti onim što omogućava prva metoda (uvezivanje

naučenog gradiva na osnovu značenja). S obzirom da većina kandidata s naših prostora ne poznaje arapski jezik, ta metoda za njih je veoma pogodna. Tako se Kur'an uči napamet i u Turskoj, kao i nekim drugim muslimanskim zemljama.

Preporučljivo je da kandidat, svejedno po kojoj metodi učio Kur'an, za vrijeme memorisanja novih i ponavljanja starih stranica uvijek koristi isti primjerak mushafa. Korištenje različtih primjeraka (izdanja) mushafa stvara zbrku i remeti poredak memorisanog gradiva.

Učiti u kontinuitetu

Veoma je važno da učač hifza memoriše nove stranice u kontinuitetu. Kontinuirano učenje svakog dana mnogo je bolje od isprekidanog. Kandidat treba nastojati da svaki dan nauči nešto novo iz Kur'ana. Količina memorisanog gradiva ne treba biti ni prevelika ni premala. Iskustvo je pokazalo da je **jedna nova stranica napamet dnevno optimum** kojeg bi se, načelno, trebao pridžavati učač hifza. Naravno, potrebno je imati i dane za odmaranje. Naš prijedlog je **da se sedmično uči šest novih stranica**. Dakle, jedan dan u sedmici može se uzeti kao odmor. Ukoliko bi se kandidat pridžavao takvog rasporeda, on bi za jednu godinu (52 sedmice) naučio **312 stranica**, dakle, nešto više od pola Kur'ana. To

znači da se, uz kontinuiran rad, u vremenskom periodu koji je kraći od dvije godine može naučiti cijeli Kur'an napamet. Naravno, to je moguće i mnogo prije zavisno od kandidatove sposobnosti pamćenja kao i njegove želje i entuzijazma. Svaki učač hifza u početku teže pamti nove stranice, a kasnije taj proces biva sve lakši.[37]

Kandidat, odnosno njegov muhaffiz, mogu radi praćenja kontinuiteta učenja, napraviti tabelu (vidi dodatak na kraju knjige), u koju će upisivati datume preslušavanja svake nove stranice. Na taj način kandidat pred sobom dobiva prikaz svih stranica Kur'ana i tačno vidi dokle je stigao na svom putu hifza.

Ponavljati naučeno

Kao što je teško naučiti Kur'an napamet, još teže je sačuvati naučeno od zaborava. To zahtijeva veliku disciplinovanost i ustrajnost u

[37] Sam sam iskusio, a o tome su mi pričali i brojni hafizi, da su u početku učenja hifza dugo ostajali dok bi zapamtili novu stranicu, od sat do dva sata a nekada čak i duže. Vremenom, moć memorisanja se pojačava tako da je moguće neke stranice naučiti napamet za svega pet-šest minuta. Naravno, potrebno je imati u vidu da one stranice koje se brzo nauče brzo se i zaboravljaju, a i suprotno tome: ono što se polahko i temeljito nauči to ostaje mnogo čvršće pohranjeno u memoriji. Mjerilo jačine hifza svakome može poslužiti kandidatova spremnost da naučeno gradivo uči u namazu.

ponavljanju. Ne bi smio proći nijedan dan a da budući hafiz ne ponovi nešto od naučenih stranica Kur'ana. O tome koliko napamet naučenog teksta Kur'ana treba ponavljati dnevno postoje različita mišljenja. To je i razumljivo, s obzirom na kvalitet hifza i moć memorije svakog kandidata ponaosob.

Metoda učenja hifza *po krugovima* pomaže kandidatu da obnavlja ranije naučene stranice, ali je i pored toga potrebno posvetiti veliku pažnju ponavljanju starog gradiva. Ovdje kao mjerilo *utvrđenosti* starog gradiva može poslužiti učenje tih stranica u namazu. Ukoliko kandidat može da uči te stranice napamet u namazu, to znači da ih je dobro naučio i utvrdio. Ako to bude u stanju i kada predvodi džemat (ukoliko ima za to mogućnosti), to je jasan pokazatelj da je to gradivo odlično savladao i utvrdio. Zato, svaki učač hifza treba nastojati da, nakon preslušavanja pred muhafizzom, naučeno gradivo što više uči u namazima kako bi se ono još bolje učvrstilo u njegovoj memoriji. Ukoliko u tome bude ustrajan, meže se očekivati da će njegov hifz biti kvalitetan.

U tome kandidat treba da se ugleda u prve generacije muslimana, kada su ljudi noću ustajali da bi klanjali dobrovoljni (*nafilu*) namaz, iskazujući na taj način zahvalnost Svevišnjem na blagodatima koje im je podario i moleći Ga za uputu, milost, i oprost. U tim noćnim namazima

oni su dugo učili Kur'an, ugledajući se u tome na Poslanika, s.a.v.s., koji je, klanjajući noćni namaz (*salatu-t-tehedždžud*), ostajao toliko dugo na kijamu, učeći Kur'an i moleći, da su mu oticale noge! Kada je upitan zašto tako čini kada je njemu sve oprošteno, odgovorio je: "*Zar da ne budem zahvalan rob!*"[38]

Savjeti i preporuke profesora El-Gavsãnija

Profesor Jahjā el-Gavsānī osoba je koja se dugo bavila fenomenom učenja Kur'ana napamet. Posjetio je brojne zemlje u kojima žive muslimani, s ciljem upoznavanja metoda pamćenja Kur'ana napamet. El-Gavsānī autor je veoma značajne studije *Kejfe tahfezu-l-Kur'ane-l-Kerim* (*Kako ćeš naučiti Kur'an časni napamet*) koja je prevedena i na bosanski.[39] U toj knjizi on iznosi osnovna pravila i praktične metode za memorisanje Kur'ani-kerima. U nastavku iznosimo njegove preporuke i savjete upućene onima koji žele naučiti Kur'an napamet. Nastojeći da izbjegnemo preopširnost, te savjete

[38] Hadis prenose Buharija, Muslim i brojni drugi autori hadiskih zbirki.

[39] Knjigu je štampana u izdanju Taibah International, Sarajevo, 2000.

smo rezimirali, ne pridržavajući se doslovnog prijevoda.!

1. ***Iskrenost (ihlās) je tajna uspjeha i Allahove pomoći***. Osoba koja želi naučiti Kur'an napamet treba iskreno donijeti odluku (zanijetiti) da to čini isključivo radi Allaha i Njegovog zadovoljstva a ne radi nekog dunjalučkog interesa. Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "*Djela se, uistinu, cijene isključivo prema namjerama*."!

2. ***Učenje u mladosti je poput klesanja u kamenu***. To treba biti podstrek našoj djeci i omladini da se što više angažuju na polju memorisanja Kur'ana. Naravno, i starije osobe mogu naučiti Kur'an napamet, ali tada je to mnogo teže.

3. ***Biranje odgovarajućeg vremena***, jer čovjek teško memoriše u stanju napetosti i uznemirenosti. Treba nastojati učiti onda kada je okolina tiha, a duša odmorna i bezbrižna.

4. ***Biranje mjesta za učenje*** također je bitan faktor, jer učenje napamet razlikuje se od slobodnog čitanja. Poželjno je da mjesto ne bude pretrpano slikama i rezbarijom, ukrasima i predmetima koji odvraćaju pažnju. Bolje je da to mjesto bude što zatvorenije, pod uslovom da je vazduh svjež i čist. Hatib el-Bagdadi rekao je: "Najbolja mjesta za učenje su sobe na gornjim spratovima, kao i mjesta na kojima nema stvari koje odvraćaju pažnju ili gdje će osoba na neki

način biti uznemirena...” Najbolje mjesto, po nama, je džamija, zato što čovjek u džamiji čuva svoja tri organa: oko - jer u džamiji ne vidi haram; uho - jer na tom mjestu ne čuje ono čime Allah nije zadovoljan; i jezik – jer tu govori isključivo dobro. Ta tri organa predstavljaju glavne instrumente pomoću kojih se uči Kur'an i ako su oni sigurni, tada je i pamćenje stabilno i kvalitetno.

5. ***Melodično i oduženo čitanje Kur'ana***, tj. učenje po tedžvidu, učvršćuje ajete u memoriji, jer Kur'an ima specifičnu muzikalnost i sklad, tako da uho koje je ranije čulo opetovano glasno ili poluglasno učenje određenog kur'anskog teksta, u većini slučajeva, lahko prepozna i osjeti eventualnu pogrešku.

6. ***Korištenje samo jednog primjerka mushafa*** za vrijeme memorisanja i ponavljanja naučenog gradiva. Nije poželjno učiti iz različtih primjeraka (izdanja) mushafa jer to stvara zbrku i remeti poredak memorisanih ajeta.

7. ***Ispravno izgovaranje prije memorisanja***. Da bi to bilo ostvarivo osoba mora poznavati arapsko pismo i biti dobro uvježbana u čitanju kur'anskog teksta gledajući. Preporučljivo je da kandidat prouči pred svojim mentorom (muhaffizom) zadano gradivo gledajući, pa tek onda da to memoriše, jer je jako teško ispraviti ono što se pogrešno memoriše.

8. ***Uvezivanje naučenog gradiva putem zvučnog i vizuelnog povezivanja krajeva i početaka ajeta.*** Tome se mora pokloniti dovoljno pažnje, s obzirom da stanka između ajeta predstavlja većini učača hifza poteškoću; kako dalje započeti, odnosno šta dolazi poslije ajeta na čijem kraju se zastalo!?

9. ***Ponavljanje kur'anskog teksta koji se želi memorisati***, a to se razlikuje od osobe do osobe, jer nemamo svi istu memoriju; neki pamte brzo, sa malim brojem ponavljanja, dok neki moraju mnogo puta ponavljati da bi zapamtili. Ponavljati se može usebi, a i naglas. Ponavljanje usebi preporučuje se prije spavanja. Na taj način utvrđuju se slika naučenog gradiva, položaj i redoslijed ajeta, itd.

10. ***Kontinuirano učenje svakog dana*** mnogo je bolje od isprekidanog. Primjer kapi koje uzastopno kapaju na stijenu te naprave u njoj udubinu – dovoljno govori. Naravno, čovjek treba imati i dane za odmaranje, ali je jako bitno imati kontinuitet u učenju. Treba izbjegavati da se uči u stanju zamora i nedostatka volje. Naprotiv, kandidat treba da, kada osjeti zamor, pređe na ono što će ga oraspoložiti poput čitanja zanimljivosti, neke priče, poezije ...

11. ***Lagahno i tiho učenje bolje je od brzog i stihijskog***. Zjenica ljudskog oka ima vrlo važnu ulogu u procesu učenja. Ona je poput sočiva

kamere. Snimatelj pažljivo i bez žurbe pomjera kameru po prizorima koje želi snimiti, pazeći da mu ruka bude mirna. Isto tako treba da postupa onaj ko želi da nauči stranicu iz Kur'ana. Prvi put treba polahko pročitati prvi ajet i pažljivo ga fiksirati pogledom. Zatim se naučeno jezikom tiho ponavlja da bi ostalo u pamćenju. Što je učenje lagahnije i mirnije rezultat će biti bolji. Iskustvo je pokazalo da se ajeti koje neko nauči uz veliku koncentraciju, polahko i tiho, i koje više puta ponavlja i tek tada ih smatra naučenim, daleko čvršće urezuju u memoriju nego drugi. I sami hafizi osjećaju da neke sure znaju bolje od drugih. Razlog zato je što su u njih uložili veliki trud.

12. ***Koncentriranje na slične ajete otklanja zbrku***. Kur'an je knjiga koja sadrži mnogo sličnih ajeta. Nekada je različito samo jedno slovo, kao što je slučaj u 78. ajetu sure *El-E'rāf* (*fe asbehū fi dārihim*) i 67. ajetu sure Hūd (*fe asbehū fi dijārihim*). Ponekad se ta razlika očituje samo u određenom članu (*el*) kao npr. 61. ajetu sure *El-Bekare* (*ve jaktulūne-n-nebijjīne bigajri-l-hakk*) i 21. ajetu sure *Ali 'Imrān* (*ve jaktulūne-n-nebijjīne bigajri hakk*). U prvom slučaju riječ *el-hakk* je sa određenim članom a u drugom bez njega. Takva i slična mjesta stvaraju velike poteškoće tokom učenja hifza i za to je potrebna maksimalna koncentracija. Uveliko pomaže ukoliko mentor kandidatu ukaže na te sličnosti. O tim, na prvi

pogled istim ajetima, postoje i zasebna djela kao što su *El-Burhān fi mutešābihi-l-Kur'ān* (El-Kerimānī); *Mutešābihu-l-Kur'ān* (Hasan el-Munāvī); *Dabtu-l-mutešābihāt fi-l-Kur'āni-l-Kerīm* (Muhammed es-Sagīr) i dr.

13. ***Stalna veza sa muhaffizom (mentorom)*** nasušna je potreba svakog učača hifza. Muhaffiz je u ovom slučaju učitelj koji, pored podučavanja učenika ispravnom izgovaranju kur'anskih riječi, bodri svog učenika, otklanja probleme na koje on nailazi u procesu pamćenja, upozorava ga na međusobno slične ajete, podsjeća ga na priklanjanje Allahu i nagradu koja očekuju hafize, itd. To bodrenje veoma je bitan faktor na putu do konačnog cilja - hafizluka, jer kandidat prolazi kroz brojne krize na tom putu. Zato je veoma važno da osoba koja želi (na)učiti Kur'an napamet pronađe dobrog muhaffiza.

Uslovi koje **muhaffiz** treba da ispunjava su:

a) da bude ispravnog akideta (vjerovanja) i da ga krase visokomoralne osobine;
b) da detaljno poznaje Kur'an;
c) da bude sposoban da drugima prenese svoje znanje.

14. ***Osoba koja želi postati hafiz Kur'ana mora se čuvati od griješenja i svoj praktični život uskladiti s propisima Kur'ana.*** Ustrajnost u ibadetima obasjava srce, spušta smirenost i na taj

način dovodi do čistoće uma i spremnosti na učenje. Poznati ashab, 'Abdullah b. Mes'ud, rekao je: "Ja vjerujem da čovjek zaboravlja ono što je znao zbog grijeha koji je počinio." Imama Malika b. Enesa pitali su da li nešto pomaže hifzu (dobrom pamćenju), pa je odgovorio: "Ako nešto pomaže pri tome onda je to napuštanje grijeha."

15. ***Sistematsko obnavljanje učvršćuje naučeno***. Proces obnavljanja važan je kao i samo učenje te mu se mora posvetiti velika pažnja. Može se reći da je obnavljanje čak i važnije od učenja, jer kandidat učenju novih stranica pristupa draga srca i sa velikim entuzijazmom i željom da postane hafiz. Ponavljanje ranije naučenih stranica je teško i zahtijeva velik trud i strpljenje. Bez ponavljanja, naučene stranice brzo se zaboravljaju. Imam Dža'fer es-Sādik rekao je: "*Srce je zemlja, znanje je bilje, a obnavljanje je voda. Kada zemlji nestane vode, bilje će se osušiti.*"

16. ***Cjelovito razumijevanje vodi ka svestranom hifzu.*** Razumijevanje kur'anskog sadržaja uveliko pomaže u procesu pamćenja. Međutim, to nije generalno pravilo, jer Kur'an se može (na)učiti napamet i bez razumijevanja njegovog sadržaja. Evidentno je da dijete pamti Kur'an iako ne razumije njegovo značenje. Isti je slučaj i s narodima kojima arapski nije maternji jezik. U svijetu postoji velik broj ljudi koji znaju

cijeli Kur'an napamet a ne razumiju nijednu arapsku riječ. No, učenje Kur'ana s razumijevanjem svakako je mnogo korisnije i bolje.

17. ***Jak motiv i lična želja za učenjem Kur'ana.*** Cilj svakog iskrenog muslimana je sticanje Allahovog, dž.š., zadovoljstva. Jedno od najznačajnijih sredstava za postizanje tog cilja je Kur'an časni. Poznati su hadisi u kojima Poslanik, s.a.v.s., govori o velikoj nagradi i izvanrednim počastima koje je Allah, dž.š., pripremio hafizima kao i onima koji su stalno bili uz Kur'an, učili ga i živjeli po njegovim propisima. To su sasvim dovoljni motivi da se muslimani, i mlađi i stariji, usmjere ka učenju Kur'ana.

18. ***Dova Stvoritelju i traženje pomoći od Njega*** vjernikov je put ka olakšanju svih poteškoća. Učač hifza treba imati čvrst oslonac u Allaha i stalno Mu se obraćati s molbom za pomoć. Allah Uzvišeni, doista, neće odbiti iskrenog molitelja: "*A kada te robovi Moji za Mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu: odazivam se dovi molitelja kad Me zamoli. Zato, neka oni pozivu Mome udovolje i neka vjeruju u Mene, da bi bili na pravome putu.*" (*El-Bekare*, 184)

* * *

To su savjeti i preporuke profesora El-Gavsānija. Iznijeli smo ih u ovom radu zato što do njegove knjige *Kejfe tahfezu-l-Kur'āne-l-Kerīm* (Kako ćeš naučiti Kur'an časni napamet) širi krug čitalaca, vjerovatno, neće moći doći. S obzirom na veliko iskustvo koje cijenjeni profesor ima na polju učenja Kur'ana napamet smatramo da će navedeni savjeti dobro doći svakome ko želi postati hafiz Kur'ana. Uz pridžavanje navedenih savjeta i, naravno, iskren nijet, čvrstu volju, veliku upornost, kontinuiran rad i ponavljanje naučenog gradiva, o čemu smo također govorili na prethodnim stranicama, kandidat će, s Allahovom, dž.š., pomoći uspješno završiti taj posao i uvrstiti se u plejadu hafiza. Molimo Svevišnjeg Allaha da omogući da se u našoj dragoj domovini Bosni i Hercegovini Kur'an uvijek uči, pamti i praktično primjenjuje, jer on je, doista, garant našeg opstanka. "*Mi vam Knjigu objavljujemo u kojoj je slava vaša, pa zašto se ne opametite?*" (*El-Enbijā'*, 10)

Čuvanje i održavanje hifza

ČUVANJE I ODRŽAVANJE HIFZA

Čovjek je biće podložno zaboravu. Neki učenjaci čak i samu riječ *insān*, kojom se na arapskom jeziku označava čovjek, pokušavaju etimološki dovesti u vezu sa riječi *nisjān* koja znači zaboravnost, zaboravljanje. Po takvom tumačenju *insān* (čovjek) je biće zaborava ili biće koje zaboravlja. Međutim, to tumačenje je i sa jezičkog stanovišta gledano, a da ne govorimo o drugim aspektima, udaljeno. Riječ *insān* izvedena je od riječi *uns*, što znači druževnost, društvenost, prisnost, prijaznost, druželjublje, itd... Po tome, *insān* (čovjek) je društveno (socijalno) biće.

Proces učenja Kur'ana napamet izrazito je težak i naporan. Međutim, još teže je sačuvati naučeno od zaborava. Upravo zbog toga postoje hadisi u kojima Poslanik, s.a.v.s., podstiče na obnavljanje naučenog iz Kur'ana i upozorava na opasnost zaboravljanja naučenog.

Ebū Mūsā el-Eš'arī, r.a., prenosi Poslanikove, s.a.v.s., riječi:

« تَعَاهَدُوا القُرْآنَ ، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ تَفَصِّياً مِنَ الإِبِلِ فِي عُقُلِهَا »

"Budite u stalnoj vezi s Kur'anom (tj. stalno učite Kur'an)! Tako mi Onoga u čijoj ruci je moja duša, on izmiče brže nego deva iz konopca kojim je (s)vezana!"[40]

Abdullah b. Omer, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao:

« إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ القرآنِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الإِبِلِ المُعَقَّلَةِ ، إِنْ عَاهَدَ عَلَيْهَا أَمْسَكَهَا ، وإِنْ أَطْلَقَهَا ذَهَبَتْ »

"Hafiz Kur'ana je poput čuvara svezane deve, ako na nju motri – njegova je, a ako je pusti - pobjeći će mu!"[41]

Potaknuti tim i drugim hadisima sličnog sadržaja, muslimani prvih generacija pokazali su, gledano s naše distance, gotovo nevjerovatne primjere požrtvovanosti, marljivosti, strpljivosti i ustrajnosti kada je u pitanju učenje Kur'ana časnog. Imam En-Nevevi u svom djelu posvećenom vrijednostima hifza i vrlinama hafiza (*Et-Tibjān fi ādābi hameleti-l-Kur'āni*) iznosi podatak da su pojedinci selefi-saliha svaka dva mjeseca učili po jednu hatmu. Neki su, opet, svakog mjeseca završavali hatmu. Neki svakih deset noći, neki svakih osam, neki, pak, svakih sedam, šest, pet, itd. Bilo je čak i onih koji su svakoga dana učili po jednu hatmu pa i više.

---

[40] Prenose El-Buhārī i Muslim u svojim sahihima.
[41] Prenose Muslim u *Sahihu* i Malik u *Muvetta'u*.

Među onima koji su u toku jednoga dana i noći uspjeli proučiti cijeli Kur'an bili su Osman b. 'Affān, Temim ed-Dāri, Se'id b. Džubejr, Mudžāhid, Šafija i dr.[42]

Imam En-Nevevi, nakon toga, kaže: «Ispravno je kazati da se obim proučenog iz Kur'ana razlikovao od osobe do osobe. Onaj kome se na osnovu dubokog razmišljanja otkrivaju krasote i dublja značenja Kur'ana neka uči onoliko koliko je potrebno za potpuno razumijevanje onoga što uči. Također, onaj ko je zauzet širenjem nauka (podučavanjem drugih) ili nekim drugim poslom koji je važan za vjeru ili interese muslimana, neka skrati (svoje učenje Kur'ana) na mjeru s kojom neće (po)remetiti ostvarenje onoga što se od njega očekuje.»[43]

Naravno, ovdje treba imati u vidu i to da su muslimani prvih generacija učili Kur'an prvenstveno zbog velike nagrade koja očekuje učača (za svaki harf deset hasenata), kao i zbog zadovoljenja svojih imanskih potreba, jer Kur'an je bio hrana za njihova srca i duše. Učenje Kur'ana "za pare" i "za duše umrlih" nije bilo poznato tim generacijama, jer za to, jednostavno, nije bilo ni mjesta ni vremena. I to je jedan od

---

[42] Vidi: En-Nevevī: *Et-Tibjān fi ādābi hameleti-l-Kur'ān*, Daru-s-Sābūnī, prvo izdanje, str. 81-83.
[43] Vidi: En-Nevevī, cit. djelo, str. 85.

razloga što je njihovo stanje bilo bolje od stanja potonjih generacija.

Da bi se očuvao naučeni tekst Kur'ana potrebna je velika ustrajnost, disciplinovanost i kontinuitet u ponavljanju. Kur'an se mora svakodnevno učiti i napamet naučeno ponavljati.

Ono što će hafizu pomoći da ustraje u ponavljanju je čvrsto uvjerenje da je on čuvar Kur'ana, knjige koja predstavlja posljednju Božiju objavu, riječ i poruku ljudima. Ta knjiga je glavni izvor islama u ideološkom (akaidskom), zakonodavnom (šerijatskopravnom), moralnom (odgojnom) i svakom drugom pogledu. Čuvati u svojoj memoriji knjigu koja ima toliki značaj, uistinu, veoma je častan posao. Zato hafiz mora usmjeriti svu svoju snagu da u tom poslu ustraje. U jednom hadisu Allahov Poslanik, s.a.v.s., kaže:

« يَقُولُ الرَّبُّ عَزَّ وجَلَّ : مَنْ شَغَلَهُ القرآنُ وذِكْرِي عَنْ مَسْأَلَتِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ مَا أُعْطِي السَّائلِينَ »

«Allah, dž.š., je rekao: 'Onaj koga zaokupi učenje Kur'ana i sjećanje na Mene (zikrullah), pa ne bude od Mene ništa tražio (tj. učenje Kur'ana i zikrullah u potpunosti zauzmu njegovo vrijeme),

Ja ću mu dati najbolje što dajem onima koji traže...»[44]

U predaji spomenutog hadisa, koju bilježi imam Ed-Dārimī, Poslanik, s.a.v.s., kaže:

« مَنْ شَغَلَهُ قِرَاءَةُ القُرْآنِ عَنْ مَسْأَلَتِي وذِكْرِي أَعْطَيْتُهُ أَفْضَلَ ثَوَابِ السَّائِلِينَ..»

«Onaj ko bude zauzet učenjem Kur'ana pa ne bude od Mene ništa tražio i ne bude imao vremena za druge vidova zikra (tj. učenje Kur'ana u potpunosti zauzme njegovo vrijeme), Ja ću mu dati najbolju nagradu koju dajem onima koji traže...»[45]

Veoma važno je da se osoba koja je promovisana u zvanje hafiza prilikom ponavljanja ne zadovolji time da ponavlja samo gledajući u mushaf. Potrebno je da i dalje 'preslušava', tj. napamet uči Kur'an. Naravno, nakon hafiske dove i promovisanja u hafiza to preslušavanje neće više biti pred mentorom (muhaffizom), već samostalno ili, eventualno, pred nekim od bližih članova porodice (otac, majka, sin, supruga, itd.),

---

[44] Vidi: Et-Tirmizī, Ebu 'Īsā: *Sunen*, Kairo, tom V, str. 184. hadis br. 2926. Ovu predaju imam Et-Tirmizī ocjenjuje sa *hasen-garib*.

[45] Vidi: Ed-Dārimī: *Sunen*, Daru-r-Rejjan, Kairo, prvo izdanje, 1987., tom II, str. 533, hadis br. 3356.

ili nekim od prijatelja. Najbolje je stranicu prvo ponoviti gledajući pa onda napamet.

I ovdje kao mjerilo kvaliteta hifza može poslužiti spremnost da se Kur'an uči u namazu. Dobro zapamćeno je ono što čovjek može da uči napamet u namazu. Zato svaki hafiz treba nastojati da u namazu stalno uči nove stranice i nove sure, jer to je odlična prilika za njihovo ponavljanje.[46]

Kao divan primjer obnavljanja i održavanja hifza treba spomenuti rahmetli **hfz. Ibrahim-ef. Trebinjca**, za kojeg kažu da je u jednoj sarajevskoj džamiji dvadeset godina klanjao sabah namaz sa hatmom tako što bi na svakom rekjatu proučio po pola džuza. Za mjesec dana bi napamet, i to samo u jednom namazu, proučio cijeli Kur'an. Inače, hafiz Trebinjac, rahmetullahi 'alejhi, u svome životu bio je istinski čuvar Božije riječi. Prenosi se da je za vrijeme života proučio Kur'an preko tri hiljade puta

[46] Na Svjetskom takmičenju učača Kur'ana, održanom u Kairu 1995., bio sam u prilici susresti se sa brojnim hafizima iz raznih dijelova svijeta. Nekoliko hafiza stiglo je iz Narodne Republike Kine (Istočni Turkmenistan), a takmičli su se u kategoriji *cijeli Kur'an*. Na moj upit kako obnavljaju Kur'an, jedan od njih je odgovorio da on "jednostavno ne može zaboraviti Kur'an jer ga je naučio u svojoj ranoj mladosti, a ponavlja ga tako što u namazu stalno uči hatmu."

Da li je zaboravljanje napamet naučenog teksta Kur'ana veliki grijeh?

Među islamskim učenjacima postoji razilaženje u vezi sa zaboravljanjem naučenog teksta Kur'ana: da li je to veliki grijeh, ili (samo) pokuđena stvar?

Poznati islamski autoritet imam Es-Sujūti smatra da je zaboravljanje naučenog teksta Kur'ana veliki grijeh i poziva se na istaknutog učenjaka šafijske pravne škole imama En-Nevevija, koji je takav stav iznio u djelu *Er-Revda*. Kao dokaz uzeta su sljedeća dva hadisa:

« مَنْ قَرَأَ القُرْآنَ ثُمَّ نَسِيَهُ ، لَقِيَ اللهَ يَوْمَ القِيَامَةِ أَجْذَم »

"Ko uči Kur'an, a zatim ga zaboravi, na Sudnjem danu će se sakat susresti sa Allahom."[47]

« عُرِضَتْ عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي حَتَّى القَذَاةَ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ المَسْجِدِ ، وعُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي ، فَلَمْ أَرَ ذَنْباً أَعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ القُرْآنِ أَوْ آيَةٍ ، أُوتِيَهَا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا »

"Predočene su mi nagrade mog ummeta, pak čak i trun koji čovjek iznese iz džamije. Predočeni su mi i grijesi mog ummeta, i ja ne

[47] Prenose Ahmed u *Musnedu* i Ebū Dāvūd u *Sunenu.*

vidjeh većeg grijeha nego da čovjek zaboravi suru ili ajet koji su mu bili darovani."[48]

Međutim, ova dva hadisa bili su predmet kritike hadiskih učenjaka. Tako poznati islamski učenjak dr. Jusuf el-Karadāvi, u djelu *Kejfe nete'āmelu me'a-l-Kur'ani-l-'Azim* (Kako se odnosimo prema Kur'anu) kaže da je detaljnjom analizom ustanovljeno da prvi hadis u svome *senedu* (lancu prenosilaca) ima nepouzdanu osobu (Jezid b. Ebi Zijād), a sam sened je još i prekinut (*munkati'*), te zbog toga takav hadis ne može poslužiti kao relevantan šerijatski dokaz. Drugi hadis, također, nije prenesen na autentičan način i naveden je u nekim hadiskim zbirkama koje bilježe isključivo *da'if* hadise.[49]

Imam Et-Tirmizī, koji inače bilježi ovaj hadis, nakon njegovog navođenja u *Sunenu* kaže: "Ovaj hadis je *garib* i prenesen je samo ovim putem (tj. nema drugog lanca prenosilaca). Spomenuo sam ovaj hadis Muhammedu b. Ismā'ilu (misli na imama Buhariju) pa mu nije bio poznat. Rekao je (Buharija): - Ja ne znam da je El-Mutallib b. Abdullah (rāvija koji prenosi

---

[48] Prenose Ebu Dāvūd i Et-Tirmizī u sunenima od Enesa b. Mālika.

[49] Vidi: dr. Jusuf el-Karadāvī: *Kejfe nete'āmelu me'a-l-Kur'āni-l-'Azimi*, Dāru-š-šurūk, Kairo, prvo izdanje, 1999., str. 140. Zbirka na koju se ovdje aludira je *El-'Ilelu-l-mutenāhije* autora Ebu-l-Feredža Ibnu-l-Dževzija.

ovu predaju od Enesa b. Mālika) čuo ikog od ashaba..."[50]

Na osnovu tih riječi jasno je da predaje koje prenosi taj rāvija, u slučaju kada nemaju drugi lanac prenosilaca, nisu autentične. Evidentno je da je i u predaji Ebū Dāvūda taj hadis prenesen istim putem, tj. od El-Muttaliba b. Abdullaha a on od Enesa b. Mālika.[51]

Poslije navedene hadiske analize dr. El-Karadāvī kaže: "Nakon što je utvrđeno da su hadisi koji se uzimaju za dokaz da je zaboravljanje Kur'ana veliki grijeh *da'if* (nepouzdani), ne preostaje nego da kažemo da je zaboravljanje naučenog teksta Kur'ana pokuđena stvar (*fi mevdi'-z-zemmi*), jer je rezultat zapostavljanja obnavljanja Kur'ana. Ponuđeni dokazi nisu dovoljni da bi određena stvar bila okarakterisana kao haram, a kamoli kao nešto što se smatra velikim grijehom. Ispravno je reći da je zaboravljanje (napamet naučenih dijelova)

[50] Vidi: Et-Tirmizī: *Sunen, Kitabu Fedāili-l-Kur'an*, Dāru-l-hadis, Kairo, tom V, str. 178, 179, hadis br. 2916. Poznati hadiski autoritet hafiz ibn Hadžer el-'Askalānī u djelu *Takrību-t-Tehzīb* za tog raviju kaže da je '*kesiru-t-tedlīsi ve-l-irsāli*', a to je klasifikacija koja se sasvim poklapa sa onim što je spomenuo imam Buharija u vezi s njim, tj. da predaje koje prenosi nije čuo od ashaba. Vidi: Ibn Hadžer el-'Askalanī: *Takrību-t-Tehzīb*, Dāru-l-kutubi-l-'ilmijjeh, Bejrut, 1993., tom II, str. 189.

[51] Vidi: Ebu Dāvūd: *Sunen, Kitabu-s-salah*, Dāru-l-hadis, Kairo, tom I, str. 124., hadis br. 461.

Kur'ana vrlo pokuđena stvar (*mekrūh kerāhijjeh šedideh*) i ne dolikuje muslimanu kojem je podareno to veliko blago (hafizluk) da se neodgovorno odnosi prema njemu, pa ga izgubi (zaboravi). Ono što me je navelo da zauzmem takav stav je zabrinutost da ljudi ne zanemare učenje Kur'ana napamet (*hifzu-l-Kur'an*) zbog toga što je svaki čovjek podložan zaboravu pa je tako moguće da zaboravi i ono što je znao napamet iz Kur'ana. Na taj način bi, kako se navodi u spomenutim predajama, zaradio veliki grijeh, a navodno, da uopće nije učio nešto napamet iz Kur'ana tada ne bi imao nikakva grijeha "[52]

Spomenute riječi profesora El-Karadāvija treba razumijeti kao podstrek da se Kur'an što više uči napamet. Jer, ima i onih koji, kako sami tvrde, ne žele učiti Kur'an napamet zato što je njegovo zaboravljanje veliki (u spomenutim predajama čak najveći) grijeh ? I da ne bi počinili taj 'grijeh' oni jednostavno ostave Kur'an postrani To je pogrešno shvatanje, smatra prof. El-Karadāvī.

Namaz i dova za poboljšanje pamćenja

Način očuvanja hifza je u njegovom konstatnom ponavljanju. Hafiz cijeloga života

[52] Vidi: dr. Jusuf el-Karadāvi, cit. djelo, str. 140-141.

mora učiti i ponavljati Kur'an. Na tom putu potrebni su veliki sabur, upornost i posebna ljubav spram Kur'ana časnog.

Ovdje želimo spomenuti jednu predaju koju bilježi imam Et-Tirmizī u svome *Sunenu* a tiče se h. Alije, r.a. Jednom prilikom on se, u prisustvu Poslanika, s.a.v.s., požalio kako ima problema sa pamćenjem. Tim povodom Poslanik, s.a.v.s., preporučio mu je da klanja (poseban) namaz i podučio ga dovi koja se može učiti za poboljšanje hifza. Predaju navodimo u cijelosti:

أَخْرَجَ التِّرْمِذِيُّ بِسَنَدِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ : بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهم عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ : « بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي ، تَفَلَّتَ هَذَا الْقُرْآنُ مِنْ صَدْرِي فَمَا أَجِدُنِي أَقْدِرُ عَلَيْهِ » ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهم عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « يَا أَبَا الْحَسَنِ ، أَفَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللَّهُ بِهِنَّ وَيَنْفَعُ بِهِنَّ مَنْ عَلَّمْتَهُ وَيُثَبِّتُ مَا تَعَلَّمْتَ فِي صَدْرِكَ ؟ » قَالَ : « أَجَلْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَعَلِّمْنِي » . قَالَ : « إِذَا كَـــانَ لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَقُومَ فِي ثُلُثِ اللَّيْلِ الْآخِرِ فَإِنَّهَا سَاعَةٌ مَشْهُودَةٌ وَالدُّعَاءُ فِيهَا مُسْتَجَابٌ ، وَقَدْ قَالَ أَخِي يَعْقُوبُ لِبَنِيهِ (سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي) يَقُولُ حَتَّى تَأْتِيَ لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ ، فَإِنْ لَمْ

تَسْتَطِعْ فَقُمْ فِي وَسَطِهَا ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقُمْ فِي أَوَّلِهَا فَصَلِّ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةِ يس وَفِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَحم الدُّخَانِ وَفِي الرَّكْعَةِ الثَّالِثَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَالم تَنْزِيلُ السَّجْدَةِ وَفِي الرَّكْعَةِ الرَّابِعَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَتَبَارَكَ الْمُفَصَّلِ ، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ التَّشَهُّدِ فَاحْمَدِ اللَّهَ وَأَحْسِنِ الثَّنَاءَ عَلَى اللَّهِ وَصَلِّ عَلَيَّ وَأَحْسِنْ وَعَلَى سَائِرِ النَّبِيِّينَ وَاسْتَغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلِإِخْوَانِكَ الَّذِينَ سَبَقُوكَ بِالْإِيمَانِ ، ثُمَّ قُلْ فِي آخِرِ ذَلِكَ :

Prenosi Et-Tirmizi sa senedom od Ibn Abbasa da je rekao: "Jednom prilikom, dok smo mi bili u prisustvu Allahovog Poslanika, s.a.v.s., došao je 'Ali b. Ebi Talib i rekao: - Allahov Poslaniče, ti si meni poput oca i majke. Ovaj Kur'an izmiče iz mojih prsa tako da mi je vrlo teško zadržati ga u memoriji. Poslanik, s.a.v.s., je na to odgovorio: - Hoćeš li da te podučim riječima (dovi) od kojih ćeš, s Allahovom pomoći, imati koristi i ti i svi koje podučiš? Na taj način ćeš, s Allahovom pomoći, učvrstiti u svojim prsima (memoriji) ono što si naučio?

– Da, podući me, Allahov Poslaniče – rekao je 'Ali.

- Kada nastupi noć petka (*lejletu-l-džumu'ah*)[53], ukoliko budeš mogao ustati u zadnjoj trećini te noći – ustani, jer to je vrijeme blagoslovljeno i Allah u njemu prima dove. Moj brat Ja'kub rekao je svojim sinovima: - Ja ću za vas, doista, moliti oprost kod Gospodara moga; a mislio je to činiti u noći džumanskoj. Ako ne budeš mogao ustati u zadnjoj trećini noći, ustani u njenoj polovini. A ako ne mogneš ni tada, ustani na početku noći i klanjaj četiri rekjata. Na prvom rekjatu prouči *Fatihu* i suru *Jasin*, na drugom *Fatihu* i suru *Ed-Duhān*, na trećem *Fatihu* i suru *Es-Sedždeh*, a na četvrtom *Fatihu* i suru *Tebareke* (*El-Mulk*). Nakon što završiš zadnji tešehhud, zahvali Allahu, dž.š., i lijepo se o Njemu izrazi, a zatim donesi salavat na mene i lijepo to učini. Također, donesi salavat i na ostale Allahove poslanike i zatraži oprosta za vjernike i vjernice i svoju braću koja su te u vjeri pretekla. Nakon toga, na kraju, reci (ovu dovu):

« اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِتَرْكِ الْمَعَاصِي أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي ، وَارْحَمْنِي أَنْ أَتَكَلَّفَ مَا لَا يَعْنِينِي ، وَارْزُقْنِي حُسْنَ النَّظَرِ فِيمَا يُرْضِيكَ عَنِّي ، اللَّهُمَّ بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِي لَا تُرَامُ أَسْأَلُكَ يَا أَللَّهُ يَا رَحْمَنُ

[53] To je četvrtak naveče. (op.p.)

بِجَلَالِكَ وَنُورِ وَجْهِكَ أَنْ تُلْزِمَ قَلْبِي حِفْظَ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِي وَارْزُقْنِي أَنْ أَتْلُوَهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِي يُرْضِيكَ عَنِّيَ ، اللَّهُمَّ بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِي لَا تُرَامُ أَسْأَلُكَ يَا أَللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِجَلَالِكَ وَنُـــورِ وَجْهِكَ أَنْ تُنَوِّرَ بِكِتَابِكَ بَصَرِي ، وَأَنْ تُطْلِقَ بِهِ لِسَانِي ، وَأَنْ تُفَرِّجَ بِهِ عَنْ قَلْبِي ، وَأَنْ تَشْرَحَ بِهِ صَدْرِي ، وَأَنْ تَغْسِلَ بِهِ بَدَنِي ، فَإِنَّهُ لَا يُعِينُنِي عَلَى الْحَقِّ غَيْرُكَ وَلَا يُؤْتِيهِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ »

«Allahu, smiluj mi se da se klonim griješenja sve dok sam živ! Smiluj mi se da se ne optrećujem onim što me se ne tiče! Podari mi da ono s čime ćeš Ti biti zadovoljan od mene, bude lijepo i u mojim očima! Allahu, Stvoritelju nebesa i zemlje, Uzvišeni i Plemeniti, bezgranično Moćni, Tebe, Allahu Milostivi, molim, prizivajući Tvoju Veličanstvenost i Svjetlo Tvoga Lica, da moje srce obavežeš da (za)pamti Tvoju Knjigu onako kako Si me naučio. Podari mi da je učim onako kako ćeš Ti biti zadovoljan! Gospodaru moj, Stvoritelju nebesa i Zemlje, bezgranično Moćni, Tebe Allahu Milostivi molim, prizivajući Tvoju Veličanstvenost i Svjetlo Tvoga Lica, da Kur'anom (pr)osvijetliš moj vid, njime pokreneš moj jezik i olakšaš mome srcu. S njim učini

prostranim moja prsa i očisti moje tijelo! Doista, na putu Istine samo Ti mi možeš pomoći i samo Ti mi Istinu možeš dati. Nema sile niti moći osim s Allahom, Uzvišenim, Veličanstvenim!»

« يَا أَبَا الْحَسَنِ تَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ جُمَعٍ أَوْ خَمْسًا أَوْ سَبْعًا تُجَبْ بِإِذْنِ اللَّهِ ، وَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ مَا أَخْطَأَ مُؤْمِنًا قَطُّ » ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ : « فَوَاللَّهِ مَا لَبِثَ عَلِيٌّ إِلَّا خَمْسًا أَوْ سَبْعًا حَتَّى جَاءَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهم عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مِثْلِ ذَلِكَ الْمَجْلِسِ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ فِيمَا خَلَا لَا آخُذُ إِلَّا أَرْبَعَ آيَات أَوْ نَحْوَهُنَّ وَإِذَا قَرَأْتُهُنَّ عَلَى نَفْسِي تَفَلَّتْنَ وَأَنَا أَتَعَلَّمُ الْيَوْمَ أَرْبَعِينَ آيَةً أَوْ نَحْوَهَا ، وَإِذَا قَرَأْتُهَا عَلَى نَفْسِي فَكَأَنَّمَا كِتَابُ اللَّهِ بَيْنَ عَيْنَيَّ ! وَلَقَدْ كُنْتُ أَسْمَعُ الْحَدِيثَ فَإِذَا رَدَّدْتُهُ تَفَلَّتَ ، وَأَنَا الْيَوْمَ أَسْمَعُ الْأَحَادِيثَ فَإِذَا تَحَدَّثْتُ بِهَا لَمْ أَخْرِمْ مِنْهَا حَرْفًا » ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهم عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ : « مُؤْمِنٌ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ يَا أَبَا الْحَسَنِ ! »

«Ebu Hasane, to ćeš učiniti tri, pet ili sedam petaka (džuma) pa će ti, s Allahovom dozvolom, biti uslišano. Tako mi Onoga koji me je poslao sa Istinom, ovo nije mašilo nijednog (pravog) vjernika!»

Abdullah b. 'Abbas pripovijeda: «Tako mi Allaha, nije prošlo pet ili sedam petaka a Alija je opet došao Poslaniku, s.a.v.s., i rekao: - Allahov Poslaniče, ja sam ranije učio napamet po četiripet ajeta, pa kada bih htio da ih ponovim oni bi mi izmicali. Danas, ja napamet učim po četrdeset i više ajeta, pa kada ih ponavljam čini mi se kao da je Allahova knjiga preda mnom otvorena. Također, kada danas čujem hadise, pa ih poslije prenosim, iz njih ne ispustim ni jedan harf »

Poslanik, s.a.v.s., tada je rekao: «*Vjernik (si), tako mi Gospodara Kjabe, Ebu Hasane!*»[54]

---

[54] Vidi: Et-Tirmizī, Ebū 'Īsā: *Sunen*, Daru-l-hadis, Kairo, tom V, str. 563-565, hadis br. 3570. *Sened* (lanac prenosilaca) ovog hadisa je sljedeći: Et-Tirmizī prenosi od Ahmeda b. el-Hasena, on od Sulejmana b. 'Abdurrahman ed-Dimiškija, on od El-Velida b. Muslima, on od Ibn Džurejdža, on od 'Atāa b. Ebi Rebāha i 'Ikrime, a njih dvojica od Ibn 'Abbāsa. Imam Et-Tirmizī *sened* ocjenjuje sa *hasen-garib*.

Proučavajući navedeni *sened*, shodno principima hadiske metodologije koja se bavi kritikom prenosilaca tradicije (*el-džerhu ve-t-ta'dil*), ustanovili smo sljedeće:

a) Sened je spojen (*muttesil*) i svaki ravija (prenosilac) u njemu doista je čuo svoga prethodnika;

b) Poznati hadiski učenjak imam Ibn Hadžer el-'Askalanī, u znamenitom djelu *Tehzību-t-Tehzīb* i njegovo rezimeu (*Takrību-t-Tehzīb*), većinu spomenutih prenosilaca (*ravija*) ocjenjuje s vrlo visokim ocjenama (*sikatun, hafiz, fekīh*), a jedino El-Velida b. Muslima ocjenjuje sa *sadūk* što, također, spada u pozitivne klasifikacije. Učenjaci hadiske znanosti predaje koje sadrže takve ocjene smatraju validnim

Praktična vrijednost spomenute predaje

Predaja koju smo naveli sadrži nekoliko vrlo važnih detalja:

1. ***Važnost namaza u životu vjernika.*** Namaz je put ka olakšanju svih poteškoća. Allah, dž.š., u Kur'anu to ističe pa kaže: "*O vjernici, tražite sebi pomoći u strpljivosti i obavljanju namaza...*" (*El-Bekare*, 153) Namaz je veza između roba, prolaznog i sićušnog, i njegovog Gospodara, Veličanstvenog i Vječnog. Istovremeno, namaz je izvanredna prilika učaču hifza da, obavljajući ga, naročito noćni namaz i nafile, ponavlja naučene stranice i sure. Već smo isticali da ono što čovjek može napamet učiti u namazu, ustvari, predstavlja dobro utvrđeno i u memoriji čvrsto urezano gradivo.

2. ***Važnost čuvanja od grijeha.*** To je veoma značajan faktor na putu i postizanja i očuvanja kvalitetnog hifza. Ustvari, čuvanje od grijeha je od suštinskog značaja. U spomenutoj

---

dokazom (*hasen predaja*). U vezi s navedenim ocjenama i klasifikacijom vidi: Ibn Hadžer el-'Askalani: *Tehzību-t-Tehzīb*, Dāru-l-kitābi-l-islāmī, Kairo, 1993., i *Takrību-t-Tehzīb*, Dāru-l-kutubi-l-'ilmijjeh, Bejrut, 1993. Imena ravija u navedenim djelima poredana su abecednim redom.

dovi koju je Poslanik, s.a.v.s., preporučio h. Aliji da je uči radi poboljšanja memorije, prva stvar za koju se moli je dova za čuvanje od griješenja i harama: "*Allahu, smiluj mi se da se klonim griješenja sve dok sam živ! Smiluj mi se da se ne optrećujem onim što me se ne tiče! Podari mi da ono sa čime ćeš Ti biti zadovoljan od mene, bude lijepo i u mojim očima!*"

Doista, čuvanje od grijeha i harama najbolji je put ka (o)čuvanju hafizluka. O tome postoje brojna svjedočanstva islamskih učenjaka. Imam Šafija je u tom smislu (i)spjevao poznati stih:

شَكَوْتُ إلى وَكيعٍ سُوءَ حِفْظي
فَأَرْشَدَنِي إلى تَرْكِ المَعَاصي
وأنْـبَأَنِي أنَّ العِلْمَ نــورٌ
ونُورُ الله لا يُعْطَى لِعــاصي

Žalio sam se (svome šejhu) Vekī'u
na loše pamćenje
Pa me je uputio ka tome da se
klonim griješenja
Jer ilum je nur (svjetlo)
A Allahovo svjetlo se ne daje
griješnome.

Drugi islamski učenjak, po imenu Burhanuddin ez-Zernūdžī, napisao je poslanicu koju je naslovio *Uputa učeniku na putu sticanja znanja*. U njoj, između ostalog, navodi: "Brzo zaboravljanje uzrokuju: neposlušnost Allahu, mnogi grijesi, brige, tuga i sjeta, prezaposlenost, brojne veze sa svijetom."[55] I on, dakle, kao glavni razlog brzog zaboravljanja navodi čovjekovu neposlušnost i griješenje spram Allaha, subhānehū ve te'ālā.

3. *Ustrajnost u obnavljanu hifza.* U citiranoj predaji Poslanik, s.a.v.s., rekao je Aliji, r.a., da spomenuti namaz i dovu ponovi nekoliko puta: «*Ebu Hasane, to ćeš učiniti tri, pet ili sedam petaka (džuma) pa će ti, s Allahovom dozvolom, biti uslišano. Tako mi Onoga koji me je poslao sa Istinom, ovo nije mašilo nijednog (pravog) vjernika!*» Insistiranje na ponavljanju tih radnji tri, pet ili sedam puta što obuhvata vremenski period od tri do sedam sedmica, ima za cilj izgradnju stabilne ličnosti koja će biti krajnje marljiva i ustrajna na putu ostvarenja plemenitih ciljeva.

---

[55] Vidi: Ez-Zernudžī, Burhanuddin: *Uputa učeniku na putu sticanja znanja*, Takvim, 1981., preveo Nijaz Šukrić, izdavač Predsjedništvo Udruženja islamskih vjerskih službenika, u SR BiH, str. 317.

Bez dvojbe, hadis je izrečen u vremenu kada je praksa stalnog učenja i ponavljanja Kur'ana bila uveliko prisutna među ashabima. U drugim predajama spominje se da bi noćni prolaznik kroz medinske sokake mogao, iz kuća u kojima su stanovali muhadžiri i ensarije, čuti učenje Kur'ana koje je ličilo na zujanje pčela. Imajući u vidi činjenicu da je osvjetljavanje domova u to vrijeme bilo vrlo otežano, kao i to da je pismenost među tadašnjim svijetom bila slabo raširena, jasno je da su oni Kur'an učili napamet.

Pored toga što sadrži divnu dovu za poboljšanje memorije (pamćenja), navedeni hadis ukazuje i na ključne elemente u procesu očuvanja hifza, a to su: **namaz**, **čuvanje od grijeha i ustrajnost u kontinuiranom ponavljanju napamet naučenog kur'anskog teksta**. Dosljednost u tim aspektima vodi ka kvalitetnom i trajnom hafizluku Kur'ana časnog. Allaha Uzvišenog molim da nas učini istinskim čuvarima Njegove Knjige

Periodične provjere hifza

Praksa je pokazala da za kvalitetno očuvanje hifza moraju postojati određene provjere stanja hifza. U tom poglede najbolje bi

bilo kada bi svaki hafiz, s vremena na vrijeme, pred drugim hafizom ili osobom koja zna dobro učiti Kur'an proučio cijeli Kur'an napamet.

Oni hafizi koji su imami ili tu funkciju obavljaju tokom mjeseca ramazana, imaju jedinstvenu priliku da to učine za vrijeme teravih-namaza ili na nekom drugom namazu koji se može obavljati tokom mjeseca ramazana, poput noćnog namaza (*salātu-t-tehedždžud*) koji se kljanja u posljednjoj trećini tog odabrabog mjeseca. To je izvanredna prilika da se Kur'an temeljito obnovi u blagoslovljenom mjesecu u kojem je, inače, i objavljen.[56]

---

[56] Prema preferirajućem mišljenju islamskih učenjaka, Kur'an je odjedanput (*džumleten vahideten*) spušten, tj. objavljen iz *Levhi-Mahfuza* (Ploče Brižljivo čuvane), na način doličan samoj stvari, na nama najbliže nebo (*es-semā' ed-dun'ja*), a zatim je postepeno i prema potrebi dostavljan Poslaniku, s.a.v.s., za dvadeset i tri godine njegove poslaničke misije. Noć u kojoj se to dogodilo je Uzvišena noć (*Lejletu-l-Kadr*) i za nju se u suri *Ed-Duhān* kaže da je *lejletun mubareketun*, tj. blagoslovljena, mubarek noć. Ta noć je u mjesecu ramazanu i u njoj je bilo i prvo javljanje meleka Džibrila Muhammedu, a.s., u pećini Hira, kada je dostavljeno prvih pet ajeta iz sure *El-'Alek*.
Za to mišljenje poznati islamski učenjak imam Es-Sujūtī u svom kapitalnom djelu *El-Itkān* tvrdi da je najispravnije i najpoznatije, a potom navodi predaje od *selefi-saliha* (naročito od Ibn 'Abbasa) u kojima se to konkretizuje.

Diljem islamskog svijeta uobičajeno je da se u većim džamijama teravih-namaz klanja sa hatmom, tj. svake večeri prouči se po jedan džuz Kur'ana. Za trideset noći prouči se cijeli Kur'an napamet. U zadnjoj desetini ramazana može se proučiti još jedna hatma. Onaj hafiz koji uspije proučiti Kur'an napamet na namazu sigurno pripada kategoriji *kavi* (jakih) hafiza.[57] Zbog toga, tradiciju klanjanja teravih-namaza s hatmom treba razvijati i na našim prostorima.

[57] Za vrijeme mog višegodišnjeg boravka u Misiru (Egiptu) gdje sam boravio kao student a kasnije i postdiplomac, imao sam priliku vidjeti istinski jake hafize. Neki od njih u zadnjoj desetini ramazana (posljednjih devet noći), klanjajući kao imami, u noćnom namazu *salatu-t-tehedždžud* prouče (jasno i razgovijetno) Kur'an napamet čak po tri puta. Znači, za tri noći imam prouči jednu hatmu. Rekjati tog namaza su izrazito dugi, tako da se npr. na jednom rekjatu prouči cijela sura *El-Bekare*, a na drugom cijela sura *Ali 'Imrān*, itd.

Završna riječ

ZAVRŠNA RIJEČ

Kur'an je glavni izvor islama. To je vječni Allahov, dž.š., govor, kako po značenju tako i po jezičkoj formi koja je nosilac tog značenja. On je posljednja Allahova objava ljudskome rodu i po tom osnovu predstavlja srž islamskog življenja. Život vjernika muslimana mora biti skoncentrisan na Kur'an, na njegovo učenje, proučavanje i slijeđenje.

Od samog početka objavljivanja Kur'an je vjerno bilježen u pismenoj formi i u cijelosti je zapisan za vrijeme Poslanikovog, s.a.v.s., života.

Pored brižljivog čuvanja svakog kur'anskog ajeta i riječi u pisanoj formi, vrlo bitan način očuvanja Kur'ana časnog od bilo kakvog mijenjanja nalazi se u činjenici da je Kur'an knjiga koju je moguće u cijelosti naučiti napamet. Zahvaljujući tome muslimani imaju sačuvanu svoju svetu knjigu, jer je Kur'an, odmah nakon što je dostavljen Poslaniku, s.a.v.s., istovremeno i zapisivan i memorisan.

Nadahnuti Poslanikom, s.a.v.s., koji je i sâm bio hafiz Kur'ana časnog, kao i njegovim

hadisima koji hvale učenje Kur'ana napamet, muslimani su se tokom povijesti natjecali u tome ko će naučiti više Kur'ana napamet.

Činjenica da je Kur'an knjiga koja se može u cijelosti naučiti napamet, ustvari predstavlja jedan od od brojnih aspekata kur'anske mudžize (nadnaravnosti). Osobe koje nauče Kur'an napamet ustvari predstavljaju ostvarenje jednog značajnog segmenta kur'anske nadnaravnosti.

U poznatom hadisu Poslanik islama poručuje: «***Najbolji među vama su oni koji uče i proučavaju Kur'an i druge njemu podučavaju.***» U hadisima koje smo spomenuli u ovoj studiji spominju se posebne počasti i nagrade koje će biti ukazane čuvarima Allahove knjige (hafizima) na budućem svijetu. Ti hadisi treba da budu podstrek svakom muslimanu i muslimanki da se angažuju na planu učenja Kur'ana napamet. Želju za učenjem Kur'ana napamet treba razvijati naročito kod djece i omladine, jer u njihovim godinama mogućnost memorisanja i pamćenja je daleko veća nego kod ljudi koji su opterećeni brojnim životnim potrebama i problemima.

Hafizi Kur'ana su osobe koje su naučile Kur'an napamet i koje bdiju kako nad formom teksta Kur'an časnog tako i nad njegovim sadržajem i suštinom. Upravo zbog toga hafizi Kur'ana u islamskoj tradiciji smatraju se i

nazivaju *ešrāfu-l-ummeh* (prvaci ummeta), jer upravo hafizi treba da budu paradigma učenosti, prosvijećenosti, bogobojaznosti, lijepog ponašanja, itd.

U Kur'anu se ističe da je očuvanje autentičnosti kur'anskog teksta u nadležnosti Onoga koji ga je objavio. U tom pogledu su riječi Allaha Uzvišenog:

[إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ]

"*Mi smo, uistinu, Kur'an objavili, i mi ćemo ga zaista sačuvati.*" (*El-Hidžr*, 9)

Taj sveti tekst, pored prvotnog i sasvim jasnog značenja, ukazuje na još jedno, manje primjetno, ali veoma lijepo značenje:

Ovaj ajet, pored toga što obećava da će Kur'an biti sačuvan od bilo kakve izmjene (oduzimanja i dodavanja), također, ukazuje i na to da će biti sačuvani i oni koji bdiju nad Kur'anom! Tj. pojedinci i zajednice koji posvećuju dovoljno pažnje učenju, proučavanju i pravilnom razumijevanju Kur'ana časnog, s ciljem slijeđenja njegove upute i primjene njegovih normi i principa u praktičnom životu, također, će biti sačuvani i zaštićeni od brojnih nedaća, iskušenja, neprijatnosti i stradanja, jer bdiju nad posljednjom Božijom objavom, čije očuvanje i

zaštitu je zagarantovao Onaj koji ju je objavio. O tom značenju često govore brojni profesori i šejhovi pred kojima sam učio na univerzitetu Al-Azhar u Kairu.

Zato, naša preporuka je da se Kur'an što više uči i proučava. Veza s Kur'anom je, ustvari, veza s Allahom Uzvišenim. A onaj ko je u čvrstoj vezi s Allahom biće spašen i na ovom i na budućem svijetu!

Allaha Uzvišenog molim da nas uzme u okrilje Svoje i zaštitu i da učini da budemo od onih koji su stalno uz Kur'an: uče ga, pamte, proučavaju, slijede i primjenjuju u svome životu!

SUMMARY

Qur`an is the main source of Islam. It is the everlasting speech of Allah, both as for its meaning as well as its linguistically form which is the bearer of that meaning. Qur`an is the last revelation to human race and by that it represents the core of Islamic way of living. The life of believing Muslim must be concentrated towards Qur`an, its recitation, teaching and following its instructions. In one ahadith it is said that Prophet, p.b.u.h, said: "The best amongst you are those who recitation and study Qur`an, as well as they others to its meanings."

From the very beginning of Qur`anic revelation, Qur`an has been faithfully recorded in writing form and during the Prophet's, p.b.u.h., life it has been recorded in whole.

Beside devoted keeping of every Qur`anic ayah and every Qur`anic word in written form, very important way of protection of the Holy Qur`an from any kind of changing lies in the fact that Qur`an is a Book which can be in whole memorized by man. Thanks to that, Muslims have their Holy Book protected, because Qur`an is, right after it has been revealed to Prophet, p.b.u.h., written down as well as it has been memorized. The fact that Qur`an is the Book which in its wholeness can be memorized represents one of the numerated aspects of its super naturals. Those who memorize the whole Qur`an, in fact, represent achievement one of the very important segment of Qur`anic super naturals.

Inspired by Prophet, p.b.u.h., who was the first man who memorized the Holy Qur`an as well as his ahadith, where he has recommended Muslims to memorize Qur`an, Muslim were competing with each other in memorizing of the Holy Qur`an. Those who completely memorized Qur`an and who watch after both its form of the text and its subject matter and essence are those who are the privileged one. Because of that, those who have memorized Qur`an are considered by Islamic tradition "Ashraful-ummah" (Leaders of the Ummah), because they are those people who need to be a paradigm of scholarly, enlightenment, devotion, good behavior, etc.

In the first part of the book, we are introduced by author with brief historical overview of Qur`anic memorizing. Author points out the fact that Prophet, p.b.u.h., itself was the first man who memorized Qur`an entirely and the one who, with his sunnah and numerous ahadith, urged the others to memorize it. Special respects and rewards which are going to be given to the guardians of Allah`s Book in Hereafter are promised by this ahadith. Those ahadith, as author points out, need to be a stimulant to every Muslim man and Muslim women to devote themselves in the process of memorizing of Qur`an. Desire for memorizing of Qur`an need to be developed especially at kids and youth, because at their age capability of memorizing Qur`an is greater than at those people who are burdened with numerous life problems.

In chapter two, author widely explained the point how can anyone become a skilled in memorizing of Qur`an and how long is needed to achieve accomplishment of that memorization. He give due respect to the circle method of memorizing which is known as memorizing by circles. This way of memorizing has many advantages, especially in the

cases when the one who is memorizing of Qur`an does not speak Arabic language. With pure intension, long persistence, hard work and skilled teacher, Qur`an can be memorized by the one in a year and half. This process of memorizing can be accomplished much earlier, and it depends on desire and enthusiasm of the candidate.

In chapter three author explains the process of keeping already memorized Qur`anic text out of forget. In that direction, he gives not only concrete advices and recommendations, but he points out importance of everyday repetition one part of Qur`an. Keeping far from the sin (haram) is very important factor in process of achieving accomplishment of memorization as well as it plays a important role at its keeping, too. In fact, keeping far from the sin is crucial thing. Prophet, p.b.u.h., recommended Hadhrat Ali to recite supplication for improvement of the memory and the first thing which is mentioned there is keeping far from sin and haram in general. That supplication goes as follows: "O Allah, have a Mercy on me to stay away from sinning during my staying in this world! Have a Mercy on me and do not burden me by that which is of no use to me! Give me capability that every deed which You like be the nice one in my eyes, too!"

It was shown by practice, as author points out, that for successful keeping Qur`an memorized must be certain exams with the aim of testing those who have already memorized it. In that direction, it would be the best case if the one who already memorized Qur`an could read it before someone like him or any other person who is well practiced in its reading.

Those men who are already memorized Qur`an and at the same time are imams at the mosques or have a duty of imams during the holy month of Ramadhan, have unique

opportunity to repeat it (text of the Qur`an) while standing in taraweeh salah or some other salah during the holy month of Ramadhan like "Salah at-Tahajjud". Ramadhan is extraordinary occasion to repeat it, because it has been revealed during this holy month.

Finaly, as author points out, very interesting meaning emphasized in the words of Allah:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحَافِظُون

"We have, without doubt, sent down the Message; And We will assuredly guard it (from corruption)." (Qur`an, al-Hijr:9)

This Holy text, besides its basic and very clear meaning, shows us another, less noticeable, but very beautiful meaning:

This ayah, beside the fact that Allah promises that He will guar it against any form od corruption, teach us that Allah will guard everyone who guar the Holy Qur`an! By other words, people and communities who pay its due attention to reading, studying and correct understanding of the Holy Qur`an with the aim of following its commandments and practicing its standards and principals in everyday life will, too, be guarded and protected against numerous troubles, temptations, unpleasantness and fornication of any kind, because they watch over the last Revelation whose guarding and protection is guarantied by the One Who revealed it.

"We recommend to all Muslims" – as author advices – "to reed Qur`an as much as possible. To be connected with Qur`an is, in fact, to be connected with Allah Himself. And those who are in tight connection with Allah will be safe both in this world and the next one."

LITERATURA

- Ebu Šehbe, dr. Muhammed: *El-Medhal li dirāseti-l-Kur'ān*, Mektebetu-s-Sunneh, Kairo, prvo izdanje, 1992.
- *Mevsū'atu-l-hadīsi-š-šerīf* (Enciklopedija Poslanikovog hadisa), kompjuterski program, Sahr, prvo izdanje.
- Ebu Dāvūd: *Sunen,* Dāru-l-hadīs, Kairo, bez godine izdanja.
- Ed-Dārimī: *Sunen*, Dāru-r-Rejjān, Kairo, prvo izdanje, 1987., verifikacija Fevvāz Ahmed Zimirlī i Halid es-Seb'.
- El-'Askalanī, Ibn Hadžer: *Takrību-t-Tehzīb*, Dāru-l-kutubi-l-'ilmijjeh, Bejrut, 1993.
- El-'Askalānī, Ibn Hadžer: *Fethu-l-Bārī bišerhi Sahīhi-l-Buhārī*, Dāru-r-Rejjān, Kairo, drugo izdanje, 1987.
- El-' Askalānī, Ibn Hadžer: *Tehzību-t-Tehzīb*, Dāru-l-kitābi-l-islāmī, Kairo, 1993.
- El-Buhārī: *El-Džāmi'u-s-Sahīh*, Dāru-r-Rejjān li-t-turās, Kairo, drugo izdanje, 1987.

- El-Gazālī, Ebu Hāmid: *Tajne učenja Kur'ana*, Medžlis islamske zajednice, Travnik, preveo hfz. Džemail Ibranović.
- El-Hākim, *El-Mustedreku 'ale-s-Sahīhajni*,
- El-Hejsemī: *Medžme'u-z-zevā idi ve menbe'u-l-fevāidi*, Dāru-l-kutubi-l-'ilmijjeh, Bejrut, 1988.
- El-Karadāvī, dr. Jusuf: *Kejfe nete'āmelu me'a-l-Kur'āni-l-'Azimi*, Dāru-š-šurūk, Kairo, prvo izdanje, 1999.
- El-Kurtubī: *El-Džāmi'u li ahkjāmi-l-Kur'ān*, Dāru-l-hadis, Kairo, drugo izdanje, 1986.
- En-Nevevī: *Et-Tibjān fi ādābi hameleti-l-Kur'ān*, Daru-s-Sābūnī, prvo izdanje, bez godine izdanja.
- Et-Tirmizī, Ebū 'Īsā: *Sunen*, Daru-l-hadis, Kairo, bez godine izdanja.
- Ez-Zehebī: *Mīzānu-l-'itidāl fī nakdi-r-ridžāl*, Dāru-l-ma'rife, Bejrut, 1963.
- Ez-Zernūdžī, Burhanuddin: *Uputa učeniku na putu sticanja znanja*, Takvim, 1981., preveo Nijaz Šukrić.
- Enes Karić i Mujo Demirović: *Reis Džemaludin Čaušević, prosvjetitelj i reformator,* Izdavačka kuća Ljiljan, Sarajevo, 2002.
- Handžić, Mehmed: *Izabrana djela*, izdavačka kuća Ogledalo, Sarajevo.

- Ibnu Kesīr, Ebu-l-Fidā' Ismā'il: *Tefsīru-l-Kur'ānil-'Azīm,* Džem'ijjetu ihjāi-t-turāsi-l-islāmi, prvo izdanje, 1994.
- Karić, Enes: *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1995.
- Mulahalilović, Enver: *Vjerski običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1988.
- Nāsif, 'Ali Mensur: *Et-Tādž el-džāmi'u li-l-usūl fī ehādīsi-r-resūl*, Pamuk Yayinlari, Istanbul, drugo izdanje, 1962. 0
- Safvet b. Mustafa Halilović: *Et-Tefsīru bi-l-me'sūr: ehemijjetuhū ve davābituhū; dirāsetun tatbīkijjetun fī sūreti-n-Nisā'* (objavljena magistarska teza), Dāru-n-nešri li-l-džāmi'āt, Kairo, 1999.

SADRŽAJ

EVIDENCIJA PRAĆENJA KONTINUITETA UČENJA HIFZA

Kandidat ______________________________ Mentor ______________________________

Krug	REDNI BROJ DŽUZA																												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	2
1																													
2																													
3																													
4																													
5																													
6																													
7																													
8																													
9																													
10																													
11																													
12																													
13																													
14																													
15																													

Jedna od posebnosti Kur'ana časnog je da je to knjiga koja se u cijelosti može naučiti napamet. Osoba koja je cio Kur'an naučila napamet naziva se hāfizu-l-Kur'an, što znači čuvar Kur'ana.

Da li ste se ikada zapitali:

Zašto se Kur'an memoriše?

Ko je bio prvi hafiz Kur'ana?

Imaju li ljudi koji poznaju Kur'an napamet neke posebnosti?

Kakve su obaveze hafiza spram Kur'ana i ummeta?

Kako i za koliko vremena se može postati hafiz Kur'ana časnog?

Da li se način učenja Kur'ana napamet na našim prostorima razlikuje od onog koji se prakticira u drugim dijelovima svijeta?

Koje su prednosti našeg metoda učenja?

Na koji način sačuvati memorisano gradivo od zaborava?

Šta pojačava, a šta slabi čovjekovu moć pamćenja?

Postoji li namaz ili neka posebna dova koji pospješuju snagu memorije?

Odgovor na spomenuta i brojna druga pitanja, uz mnoštvo konkretnih savjeta, preporuka i primjera, pronaći ćete na stranicama ove knjige.